

ÜMRAN AY*

Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme**

An Evaluation Concerning the Reflection of Sun on
the Type of Beloved in Divan Poetry

Ö Z E T

Osmanlı coğrafyasının sosyo-kültürel kimliğini geleneğin getirdiği köklü birikimle yansıtan Klasik Türk şiirinin ana teması aşk, temel karakterleri ise sevgili ve âşık tipleridir. Divan şairi aşk, sevgili ve âşık üzerine oluşturulan hayal dünyasına şairliğinin gücü nisbetinde katkıda bulunmuş, söyleyişi zenginleştirmiştir. Böylece divan şairi sevgilisini, ona ait ve onun etrafındaki her şeyi güzelliğiyle övüp yüceltirken çevre-şeyya-insan malzemesini -dolayısıyla aşkı- orjinal hayallerle yeniden yorumlamıştır.

Bu çalışmada, divan şiirinde insanoğlu için vazgeçilmez bir hayat kaynağı olan güneşin ve güneşle ilgili tasavvurların; yine divan şiirinin vazgeçilmez tipi sevgili ve sevgiliyle ilgili unsurların bir benzetilene olarak kullanıldığı mecaz dünyası, beyit örnekleriyle yansıtılmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE R

Divan şiiri, sevgili, güneş.

ABSTRACT

Main theme of Classical Turkish poetry, that reflects the socio-cultural identity of Ottoman geography with the experience rooted in tradition, is love and its main characters are the types of lover and beloved. Divan poet has contributed to the world of imagination based on love, beloved and lover in proportion to power of his poetry and enriched this genre. Thus Divan poet, while praising and glorifying the beloved and everything around her, reinterprets the material of environment-object-human - thereby love - with original images.

In this study, metaphorical world in which the sun, an essential source of life for human being, and representations about it are used as a resemblance of beloved which is also an essential type in Divan poetry and the elements about her is tried to be reflected with the examples of verse.

KEYWORDS

Divan poetry, beloved, sun.

* Dr. (umran.ay@gmail.com)

** Beyitlerin künyelerinin gösterilmesinde şu yöntem kullanılmıştır:

Şairin adı, şiirin divandaki numarası/beyit numarası (eseri yayına hazırlayanın adı, şiirin yayında bulunduğu sayfa numarası.) Örnek: Hayretî, G.349/4 (Çavuşoğlu, 350); Pervâne Beğ Mecmuâsı'ndan (PB) alınan beyitlerde ise; Şairin adı/zemin gazelin numarası-nazire gazelin numarası (Pervane Beg-gazelin bulunduğu varak numarası) Örnek: Münîrî/43-5 (PB-63^b) şeklinde belirtilmiştir. Makalenin hacminin kabarmaması için metin içinde sadece teması aktarılan beyitlere (Nedim,G.142/2) şeklinde künye olarak işaret edilmiştir.

Beyit künyelerinde kullanılan kısaltmalar ise şunlardır: G (Gazel), K (Kaside), MG (Musammat Gazel), MH(Muhammes), TG (Tahmis Gazel), Ş (Şarkı), TB (Terkib-i Bend), HŞ (Hüsrev ü Şîrîn), ŞEH (Şehrengiz).

Giriş

Şair ve yazarlar vücuda getirdikleri eserlerle yaşadıkları döneme ayna tutarken, sonraki nesillerin de hafızası olurlar. Klasik Türk şiirinde de şairler beş duyuyu algıladığı her şeyi, yaşadığı çağın insan, mekân ve zaman tasavvuru, fiziki ve sosyal çevre, dinî hayat, tarihî hadiseler, tababet vb. alanlardaki gözlem ve birikimini mecazlar dünyasında belâgât ve ahenk unsurlarıyla besleyerek sayısız eser kaleme almışlardır. Divan şairinin tabiat ve fizikî çevreye dair gözlemlerinde gökyüzü ve gökyüzüyle ilgili kozmik unsurlar önemli bir yer tutmuş gerek müstakil eserlerde gerekse bu eserlerin bir bölümünde işlenmiştir.¹ Mitolojide², Türk destan geleneğinde³ ve sözlü kültürümüzde⁴ çeşitli anlamlar yüklenen

¹ “Göklerle ilgili unsurlar, özellikle şamanist dönemde Türklerin kültüründe mühim rol oynamış ve buna bağlı olarak günümüze kadar gelen çeşitli tasavvurlar doğmuştur. İslâmî devrede de göklerle alakasını devam ettiren Türkler, bu konuyla ilgili olarak hem edebî hem de ilmî birçok eser vücuda getirmişlerdir. Bunlardan edebî eserlerin en güzel numuneleri olarak Nizâmî’nin *Heft Peyker*, Ali Şir Nevâî’nin *Seb’a-i Seyyâre*, Fuzûlî’nin *Heft Câm* adlı eserlerini zikredebiliriz. İlmî eser olarak ise Erzurumlu İbrahim Hakkî’nin *Marifetnâme*’si çok mühimdir... Ayrıca Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşterî mesnevileri, Miracnâmeler ve Mevlidler göklerin ve gezegenlerin en fazla konu edildiği eserler arasında sayılabilir... Ahmedî’nin *İskendernâme* adlı eserinin başındaki göklerle ilgili tasvirler de yıldıznâmelere güzel bir örnek teşkil eder.” Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Deniz 1992: 7-8).

² Kozmik düşüncede bilgeliğin, bütünlüğün, gizemin simgesi olan güneş kültürünün oluşmasında güneşin koruyuculuğu, canlılara hayat vermesi, ışığın ve sıcaklığın kaynağı olması bilgisi vardır. Yakın Doğu mitolojilerinde yağmur, fırtına, şimşek, gök gürültüsü ve güneş tanrıları kartalla simgelenirdi. Yunan mitolojisinde de kartal, güneş tanrısı Apollo’yu ve fırtına-şimşek tanrısı Zeus’u simgeler. İslam mitolojisinde de güneş, ihtiyar kartal olarak batıdaki karanlık sulara daldıktan sonra gökyüzünün doğu tarafında yeniden gençleşir ve gece boyunca karanlık sularında yürüdüğü okyanusa karşı bir zafer kazanmış olarak yeniden dünyaya geri gelir (Tekin 2004: 85-111).² İslam mitolojisinde güneşin sembolü olarak kartalla (Nesr/ Ukab) çok yakından ilgili bir diğer kuş da Ankâ (Sîmurg)’dır. Kartalla onun arasındaki fark kartalın güneş karakteristiklerine sahip gerçek bir kuş olmasına rağmen, Ankâ’nın güneşi simgeleyen efsânevî bir varlık olmasıdır (Tekin 2006: 209).

³ Türk coğrafyasında kültürün başlıca taşıyıcısı geleneklerden destanlara güneşle ilgili olarak; güneşi şahit tutarak yemin etme, bahar ve sonbahar ekinokslarında yapılan güneş ve ay ayinleri, Hun hükümdarlarının güneşe karşı üç kez diz çökecek güneşi selamlaması, çadırların kapısının doğuya, güneşin doğduğu yöne açılması (Bayat 2007: 297-303), güneşe karşı ant içme, güneşe karşı saç tarama, güneşe ok atma, güneşin batmadığı ayın çıkmadığı yerlerin varlığı, sekiz güneşe selam, hükümdar sikkeleri, mezar taşları ve ayın elbiselerine, mektuplara güneş ve ay motiflerinin işlenmesi gibi inançlar ve uygulamalar mevcuttu (Ögel 1995: 187-195).

güneş; tek olması, büyüklüğü, bütün kâinata ısı ve ışığıyla hayat vermesi, göz alıcı parlaklığı, doğudan batıya devri ile divan şairinin de gökyüzüne ait unsurlar içinde en çok dikkatini çeken cisimdir (İz 1999: 127). Divan şiirine değişik müşahade, telakki ve inanışlarla giren güneş üzerine yapılan teşbih ve mecazların sayısı oldukça fazladır.⁵ Divan tahlil çalışmaları güneşle ilgili unsurlara bir hayli yer verilmesi bize bu konuda bir fikir verir (Çavuşoğlu 1971, Sefercioğlu 1990, Kurnaz 1996b). Güneş; eski astronomi bilgisine göre 4. kat gökte oluşu⁶, doğudan batıya seyri, bu seyir esnasında doğuşu ve batışı, devri sırasında aldığı renk ve görünüm, ışınları, sıcaklığı, kâinata ve bütün canlılara hayat vermesi, gökyüzündeki yeri, ay, yıldızlar, burçlar ve diğer gezegenlerle münasebeti, bitki ve madenler üzerindeki tesiri, bulutlarla değişen görüntüsü vb... yönleriyle çeşitli açılardan divan şairine zengin bir ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca dinî ve tasavvufî olarak yüklendiği anlamlar da şiirde yer almıştır. Sadece güneş, şems, âfitâb, mihr, hurşid redifleriyle yazılmış kaside ve gazellerin bile tamamını henüz görmemiş olmamıza rağmen bugüne kadar yaptığımız okumalardan güneşle ilgili yapılan teşbih ve mecazların tahminimizin çok üstünde olduğu kanaatine vardık. Divan şiirinde daha ziyade sevgili ve padişah olmak üzere pek çok varlığın kendine mahsus özellikleri ile güneş arasında benzetmeler yapılmıştır. Allah; Hz. Muhammed, Hz. Yusuf, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Süleyman

⁴ Başına gün doğmak, gün gibi âşikâr, gün görmek, gün yanığı, gün yüzlü, güneş olsa ışık saçmaz, güneş gibi doğmak, günlük güneşlik, güneş balçıkla sıvanmaz, güneş girmeyen eve doktor girer...Bu meyandaki deyim ve atasözleri güneşle ilgili inanışları sözlü kültür malzemesi olarak yüzyıllardır yaşatmaktadır (Eyüpoğlu 1975).

⁵ Bu konuyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Sabahat Güler, *Fuzûlî Divanında Kozmik Unsurlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1986; Sebahat Deniz, *16.yy. Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992; Cemal Kurnaz, *Taşlıcalı Yahya Bey Divanında Kozmik Unsurlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1981.

⁶ Güneş, dördüncü kat gökte olup tabiatı itidâl üzre sıcak ve kurudur. Erkek olup gündüze nisbet edilmiştir. Sa'd-ı evsat diye de isimlendirilmiştir. Vasıfları kuvvet, şiddet, kahr, zor yatışan öfke, rağbet, his, rikkat, hayâ ve iffet bulunmuştur. Pazar günü ve Perşembe gecesine hâkim bulunmuştur (Erzurumlu İbrahim Hakkı 1983: 118-119).

gibi peygamberler; Cemşid, İskender, Nuşinrevan, Züleyha gibi mitolojik şahıslar; adalet, cömertlik, şöret-i âfâk, sultân-ı hâver, alem, tâc, taht, sorguç, mühür, tuğra gibi padişahlıkla ilgili unsurlar; otağ, okçu, nişan-gâh, kılıç, miğfer, kalkan, davul gibi savaşla ilgili unsurlar; sevgilinin güzellik unsurları, âşığın güneş gibi olan sevgili karşısındaki hâlleri; altın divit, kevser, mey, mizber, mustar, çadır ipi, gül bahçesi gibi ışınlarıyla ilgili unsurlar; içkiyle ilgili unsurlar; abdâl, mürşid, derviş, rind gibi tasavvufî tipler; gavnâs, fişekçi, gelin süsleyici, fassâd, müşteri, misafir, süt veren anne, ezber yapan talebe, defçi, çâker, köle, âyinedâr, ateşbâz gibi diğer tipler; inci küpe, yüzük, çadır deseni, elbise motifi gibi süs unsurları; darı, buğday, ekmek, süt, kadayf gibi yiyecekler ve içecekler; gül, şebnem, yaprak gibi bitkiler ve toprakla ilgili unsurlar; ayna, düğme, testi, usturlâb, para, yastık, çömlek gibi eşyalarla ilgili unsurlar; tâvus, pervâne, şahbâz, horoz, aslan, güvercin gibi hayvanlarla ilgili unsurlar; duhâ (kuşluk vakti), işrak namazı, bayram namazı gibi vakitle ilgili unsurlar... şeklinde güneşle ilgili teşbihler listesini uzatmak mümkündür. Güneşle ilgili kaydettiğimiz teşbihler listesinin bir tablo hâlinde derlenmesi devam etmektedir, güneş mecazlarının zenginliği bize, bu mevzuun bir makalenin sınırlarını aştığını göstermiştir. Beyitlerde çok sıkça karşılaştığımız güneş-sevgili, münasebetinden yola çıkarak çalışmamızda öncelikle bu konunun ele alınması düşünülmüştür. Tesbitine devam ettiğimiz diğer mecazlar zaman içinde yeni çalışmalarımıza konu olacaktır.

Divan şairi zengin hayal dünyasına paralel olarak güneşi çeşitli isim ve sıfatlarla şiirine konu eder. Gün, âfitâb, şems, hûr, hürşîd, mihr gibi isimleri olan güneş, yukarıda saymaya çalıştığımız değişik hâl, görünüm ve renklerine yapılan teşbihlerin yanı sıra parlaklığı ve gökyüzünün süsü olması bakımından tâbnâk, tâbân, tâbende, âlem-sûz, rahşân, dıraşşân, pür-nûr, münîr, münevvir, şuledâr, ziyâ-güster, ziyâ-efrûz, pür-envâr, nûr-efşân, âlem-ârâ, âlem-efrûz, âlem-tâb, cihân-ârâ, cihân-efrûz, felek-ârâ, zerrîn..gibi sıfatlarla da anılır (Küçük 1988: 150).

Divan şiirinde sevgilinin kendisi veya güzelliğinin bir parçası, süs-giyim kuşam unsurları, kullandığı eşyalar ve sevgilinin çeşitli hâlleriyle tasvirlerine konu olan güneş; kimi zaman da divâne, ayinedâr, köle, kararsız âşık gibi sıfatlarla karşımıza çıkar. Sevgili ve âşık tipinin dışında sevgilinin güzelliğine imrenip ona benzemeye çalışan, sevgiliyi

kıskanan, sevgilinin güzelliğiyle boy ölçüşemeyecek derecede bu güzellik ve parlaklık karşısında sönük kalan bir varlığı temsil ettiği de olur. Güneşin benzeyen ya da benzetilen olarak tasvir edildiği sevgili tipini ve benze(t)me yönleri makalenin bundan sonraki bölümlerinde alt başlıklarla incelenecektir.

A. Güneş-sevgilinin kendisi

Divan şiirinde sevgiliyle ilgili tasavvurlar oldukça zengindir. Billur sinesi, altın sarısı ya da gece karası saçları, zülfü, parlayan alnı, melek gibi nurlu yüzü ile baştan ayağa nur parçasını andıran güzelliğinin yanı sıra tavır ve edâsıyla âşığın gönlünü çalan bir güzel şairin hayal dünyasında çeşitli benzetmelere konu olur. Yusuf, İsa, Süleyman, Hızır, perî, melek, hurî, şem, hakan, hüsrev, padişah, cân, tabîb, gonca, gül, fidan, serv, ay, güneş, yıldız, tıfl, dürr, güher, câdû, âhû, gazal, hümâ, bahar, sabah, su, sanem, kafir (Sefercioğlu 1990: 122-138) onlardan bazılarıdır. Bunlar arasında makalemize konu olan güneş benzetmesi en yaygın olanlarından biridir. Eşsiz güzelliği, tek olması, âşığın gönlünde yüce bir makamda bulunması, âşığa hayat vermesi, ulaşılmazlığı, bulunduğu yeri aydınlatması, şöhretinin bütün âleme yayılması, yüzünün parlaklığı, gelişile gönüllerin aydınlanması, gidişile âşığın dünyasının kararması, göz kamaştırıcı güzelliğinin yanında başka güzelliklerin sönük kalması gibi özellikleriyle divan şairinin ana karakteri olan sevgili ile güneşle pek çok benzerlik arzeder. Güneşin doğuşu sevgilinin güzelliğini arz etmesi (*Revânî, G.152/1*), âşığın hanesine gelmesidir. O, güzellik göğünün parlak bir güneşi (*Hayretî, G.262/2*), yakıcı güzelliğiyle bir mahşer güneşidir (Açıl 2008: 129).

Ol kâmet üzre ol hurşîd sûret
Kıyâmet günü gibi pür-harâret

Mesîhî, ŞEH.157 (Menği, 106)

O mahşer güneşine bakmaya âşığın ne tákâti ne de kudreti vardır.

Kıyâmet gününe benzer o meh-rûda mehâbet var
Temâşâ-yı cemâline ne tákât var ne kudret var

Taşlıcalı Yahya, G.60/1 (Çavuşoğlu, 318)

Âşığın gözünde ulaşılmaz bir varlık olan sevgili güzelliğiyle göz kamaştırır (*Nedim, G.142/2*). Güneşe bakıldığında nasıl gözler kamaşırsa⁷ güzellik göğünün parlak güneşi olan sevgilinin güzelliğine de çıplak gözle bakılamaz, ancak ayna tutularak bu güzelliğin aksi görülür (*Çâkerî, G.103/1*). Güneşin cihanı aydınlatması gibi o da âşığın karanlık gönlünü ziyasıyla nurlandırır, güneşin kâinata hayat vermesi gibi o da âşığa yaşam kaynağı olur. Güzelsiz âşığın gözüne âlem karanlık görünür (*Revânî, G.148/4*). Gümüş renkli billur sinesiyle sevgili âdetâ baştan ayağa bir nur hâlesi gibidir.

Ol büt-i sîmîni gördüm sînesi billûr imiş
Gün gibi başdan ayağa bir musavver nûr imiş
Üsküblü İshak Çelebi, G.114/1 (*Çavuşoğlu, 191*)

Güneşin doğuşu, sevgilinin hanesini ziyaret etmesidir.

Subh-dem yaturken ol meh üstüme geldi didi
Üstüne gelmiş güneş sen dahı uyanmaz mısın
Karamanlı Nizâmî, G.83/3 (*İpekten, 203*)

Sevgiliden ayrı geçen her gün âşığa karanlık bir gecedir.

Göz göre sensüz şeb-i târ oldı rûz-ı rûşenüm
Kandasın ey âfitâb-ı âlem-ârâ kandasın
Hayretî, G.349/4 (*Çavuşoğlu, 350*)

“Güneş girmeyen eve doktor girer.” atasözü güneşin insan sağlığı için önemini vurgularken evin yönünün güneşe doğru olması, odalarının güneş görmesi gerektiğine de dikkat çeker. Yahya Bey de bundan hareketle güneş gibi dünyasını aydınlatan, gözlerine fer veren sevgilisine şöyle seslenir:

Açılır senden yana her gün gözüm nergisleri
Âfitâbum hânenün câmı güne karşı gerek
Taşlıcalı Yahya, G.225/4 (*Çavuşoğlu, 424*)

⁷ Güneşin gözleri kamaştırması, güneşe bakılamamasıyla ilgili bir halk inancı şöyledir: “Güneş çok güzel bir kızmış. Bütün gözler ona çevrildiği için bir türlü yeryüzüne çıkmak, insanlara görünmek istemezmiş. Erkekler ona baktıkça utanmış. Annesi bakmış ki bu iş yürümecek, düşünmüş taşınmış. Güneşe birçok iğne vermiş. Dünyaya çıktığında kim senin yüzüne bakarsa bu iğneleri onun yüzüne batır, demiş. İşte insan güneşe bakınca gözlerinin kamaşması bundanmış.” (Eyüboğlu 1987: 71).

Karanlık mekânlarda dar bir alandan güneş ışığı içeriye yansıdığında ışığın sızdığı açığı boyunca toz zerrecikleri hareket halinde görünür. Aynı zamanda zerreciklerin görünmesi ışığın olmasına bağlıdır, yani zerreciklerin varlığını gösteren şey de ışıktır. Toz zerreciklerinin ışık etrafındaki hareketi tasavvuf terminolojisindeki pervane sembolünü yahut semâ'ı hatırlatır. Mumun etrafındaki pervane⁸ veya ilâhî aşkın neşvesiyle rakeden semâzen⁹ gibi divan şiirinde kendilerini zerrecik addeden âşıklar da güneş sevgilinin pervaneleri, zerrecikleridir. Onun varlığı sevinç, mutluluk vesilesidir çünkü; âşkın varlığı ancak aşkına muhatab olan sevgilinin varlığıyla mümkündür. Aşağıdaki beyiti aşkın her iki ciheti için de değerlendirmek mümkündür.

Ârâm idemez dil göricek sâgarı pür-mey
Hurşîdi göricek nola raks eylese zerrât

Hayâlî, G.31/3(Tarlan,99)

Farklı elbiseleriyle sevgili

Güneşin yansıttığı ışıklarla gökyüzü günün değişik saatlerinde farklı renklere bürünür. Bu gözlemden hareketle sabah, öğlen ve gürub vaktinde gökyüzünün aldığı renkler sevgilinin giyindiği elbisenin rengi,

⁸ Hallâc, *Kitâbu't-Tavâsîn*'in "İdrâkin Tâsînî" bölümünde pervane sembolüne yer verirken bu mecazı sadece mistik boyutlarıyla yorumlamakla kalmaz, aynı zamanda vecdin psikolojisini izah eder, "aşk estetiği"ni temellendirir.(Pervane sabahlara kadar / mum ışığının etrafında uçar / sonra dönüp gelir hemcinslerine / anlatır onlara mutluluğunu latif sözlerle / sonra özenerek ermek için kemale / nice cilveli güzelliklerle birleşir / ... / ne ışığı temaşaya doydur pervâne / ne sıcaklığıyla yetindi divâne / attı kendini tümünden alevlere / hemcinsleri yolunu beklemeye / ki nakletsin gördüklerini bakışıyla / lakin o yetinmedi sadece malumatla / uçtu, döndü, yaktı kendini, yok oldu ortadan / resim, cisim, iz, işaret kalmadı geriye ondan / o artık niçin geri dönsün ki şekiller! / vuslattan sonra hangi hâl var ki döne.) (Özkan 2006: 67).

⁹ Mevlânâ ise *Fihî mâ filh'*te pervâne mecazını tüm yaratılanlara teşmil eder. Ona göre bütün yaratıklar daha üstün bir hakikatin etrafında pervanedirler. Tüm varlıklar Goethe'nin tabiriyle "Ve daha ulvî bir izdivaç için / Yeni bir istekle kanatlanır(lar)." Dünya, ay, seyyareler ve tüm yıldızlar bu ulvî hakikatin pervanesi kesilir ve döne döne varlıklarını eritirler. Mevlânâyâ göre zerreden aya, yıldızlara ve seyyarelere kadar tüm varlıklar ebedî aşkın "pervaneleri"dir. Semâ' onların ebedî varoluş ve yokoluş maceralarının manifestosudur (Özkan 2006: 79).

güneş de onları giyinmiş sevgili gibi tahayyül edilir. Şairlerimiz güneşi; parlak, süslü elbiselerle göz kamaştıran sevgiliye benzetirken bu vesileyle zamanlarında makbul olan elbiseleri de zikretmiş olurlar. Âsumânî¹⁰, serâser¹¹, kabâ¹² gibi kumaşlar bunlardan bazılarıdır. Şafak vaktinde güneş, kırmızı duvaklı geline; öğlen saatlerinde altın sarısı ışıklarıyla, sırmalarla işli elbise giymiş bir güzele, bulutsuz mavi bir gökyüzünün ortasındaki haliyle, mavi elbise giymiş sevgiliye, gurûb vaktinde ise kırmızı elbiseli dilbere teşbih olunur. Bu tasvirleri beyit örnekleriyle inceleyelim.

Sabah tasvirlerinde gökyüzünün aydınlanması çok defa geline benzetilen güneşin duvağını kaldırması yahut bir güzel olarak tasavvur edilen güneşin yüzünden yaşmağını açması şeklinde yorumlanmıştır (Şentürk 1995: 4).

Şafak vaktinde tan yerinin önce kızarıp sonra ağarmasını gözlemleyen şair, doğan güneşi istiare yoluyla “âlem gelini” diye tavsif eder. Bu gelin ellerini boyamış, başına al bir duvak bürümüş, altın bir taç giymiş, mavi bir tahta –yani gökyüzüne-oturmuştur (Şentürk 2002: 139).

Meger bir subh kim ‘âlem gelini

Boyar yüz reng ü âl ile elini

Bürür gerçi başına al tuvağı

Kılur nûrânî anı yüzi ağı

Arûs-i çarh pîrûze eyleyüp baht

Urınur tâc-ı zer pîrûze-gûn taht

Şeyhî, HŞ.6386-6388 (Timurtaş,242)

¹⁰ Âsumânî: Mavi renkli bir çeşit kumaştan yapılan elbisenin adı (Onay 2007: 134).

¹¹ Serâser: İpekli ve baştan başa her tarafı altın ve gümüş tellerle işlenmiş eski ve çok kıymetli bir kumaşın adıdır ki ekseriya serâserin altın ve gümüş telleri arasına inciler de katılmış olurdu (Koçu 1969: 204).

¹² Kabâ: Meydânî denilen al beyaz çizgili bir ipekli dokumadan yapılan, yan etekleri çift yırtmaçlı, göğüs kısmı açık ve yakası topuğa kadar kesik ve bütün yakası sırma ve ipek gaytanla işlenmiş entârî (Onay 2007: 211).

Dünyanın ve sevgilinin ortak vasıflarından biri vefasız olmalarıdır. Dünya içindeki türlü nimetlerle, güzelliklerle insanoğlu için yalancı bir cazibe merkezidir. Çeşitli zinetlerle süslenen sevgili de âşığın gönlünü çalar, onu kendine esir eder. Aşağıdaki beyitte masmavi gökyüzünün ortasında ıslıl ıslıl duran güneş mavi elbiseler giyinmiş, göz alıcı güzelliğiyle âşığın gönlünü çalan bir sevgili gibi tahayyül edilir. Şair “bî-vefâ” kelimesiyle hem sevgiliyi hem de dünyanın vefasızlığını anlatarak sihr-i helâl¹³ sanatı yapmıştır.

Zînet itmiş kendüyi ol bî-vefâ dünyâ gibi

Âsumânîler geyer mihr-i cihân-ârâ gibi

Üsküplü İshak Çelebi, G.303/1 (Çavuşoğlu,316)

Eskiden hükümdarlar kırmızı veya kırmızıya yakın renkli elbise giyerlermiş. Şairlerimiz sevgilerini birer hükümdar gibi tahayyül ettikleri için onları kırmızı ve turuncu renkli elbise ile gördükçe memnuniyet duymuşlardır (Onay 2007: 133).

Güneşin ışıklarıyla ortalığı yakması gibi sevgili de ne zaman altınlı kabasını giyse ışıltılı sarı elbisesiyle âşıkların canlarını dağlar (*Revânî, G.298/1*).

Şafak vakti doğarken baştanbaşa gökyüzünü kızıla boyayan güneş kırmızı elbiseler giyinmiş âşıkların gönlünü yakan bir güzeller şahı sevgilidir¹⁴. Sevgilisine mihr-i cihân diye seslenen Ulvî, aşağıdaki beyitte “serâser” kelimesiyle tevriye yaparken sevgilinin hem kırmızı serâser elbisesine hem de bütün dünyayı baştan başa yakıp kavuran güzelliğine işaret ediyor.

Serâser âlemi yakdın nola lâlîn kabâlarla

Şafaktan arz-ı ruhsâr eylemiş mihr-i cihânsın sen

Ulvî, G.18/3(Tarlan, 25)

¹³ Sihr-i helâl, beyit arasında hem kendisinden önceki sözlerin sonu hem de kendisinden sonraki sözlerin başı olabilecek şekilde söz söylemektir. Bu söz bir kelime olabileceği gibi birden fazla kelime de olabilir. (Saraç 2006: 297)

¹⁴ *Kabâ-yı sürh ile olmuş pür âteş mihr-i rahşânım*

Bahâneyle cihâmı yakmak ister şâh-ı hûbânım Nedîm-i Kadîm (Onay 2007: 211)

B. Güneş-sevgilinin uzuvları, güzellik unsurları:

1. Sevgilinin yüzü:

Sözlü kültür varlığımız olan deyimlerimiz arasında geçen “nur yüzlü, yüzünden nur akmak” gibi ifadeler yüz aydınlığının, temizliğin, insanın iç güzelliğinin bir yansıması olduğunu belirtir. Sevgilinin yüzünün güzelliği bütün kâinatı nurlandıran, aydınlatan bir ışık gibidir, ışı-ğıyla âleme aydınlık veren güneş yüzlü sevgilide Allah’ın nuru tecelli etmiştir.

*Şem'-i rûyun âftâb-ı âlem-ârâdur seniin
Nûr-ı Hak hurşîd-i ruhsârunda peydâdur seniin*

Fuzûlî, G.170/1 (Akyüz, 212)

Sevgiliyi gören kişi yüzüne gün doğmuş, gözü aydın olmuş, gün-görmüş sayılır. Âşık her zaman sevgilinin yüzünün açık olmasını istemez; bazen de zülfünü yüzünden kaldırmamasını arzu eder. Çünkü güneş ne kadar çok açılırsa sıcaklığı da o derece artar ve insanı yakar. Esas itibarıyla güzellik sembolü olan güneş yüksekliği yönünden de sevgili ve övülenin benzetilene olmuştur, “başı göğe ermek” deyimleriyle buna işaret edilir (Kurnaz 1996a: 294–295). Yüz, yuvarlaklığı, parlaklığı ve yakıcılığı bakımından güneş gibi hayal edilir. Bunun dışında yüzle ilgili divan şiirinde ay (mâh, meh, mehtâb), gül, gülşen, ateş, şem, çerağ, ayna, deniz, akarsu, Kâbe, mushaf, ayet, kitap, defter, varak, cennet, bayram, devlet, hazine, Mısır gibi benzetmeler de mevcuttur. Yüzün güneşe teşbihinde, güneşin parlaklığı, rengi ve yakıcılığı esastır. Onun yüzü o kadar parlak ve nurludur ki âşığın gözlerini kamaştırır ve yaşartır.

*Bakamaz kimse güneş yüzine gözler kamaşur
Görenün aklı gide özge temâşâdur bu*

Çâkerî, MG.3/4 (Aynur, 80)

*Gün yüzün hem gösterür hem dir göze nem gelmesün
Çeşme-i çeşme nice eşk-i dem-â-dem gelmesün*

Bâkî, G.355/1 (Küçük, 319)

Şafak vaktinde doğan güneş sevgilinin yüzünü göstermesine benzer (Mesîhî, G.286/3).

Ay ve yıldızların ışığını güneşten alması gibi sevgilinin etrafındaki her varlık da onun yüzünden saçılan ışıkla hayat bulur. Güneş tal'atlu bu yüzü kim aya benzetirse o ancak kara yüzlü bir yalancıdır.

Ol âfitâb-tal'ata kim derse mâh-rû
Olsun cihânda meh gibi dâ'im siyâh-rû

Bâkî, G.401/1 (Küçük,347)

Güneş görününce yıldızların kaybolması, yağmurun dinmesi gibi sevgili yüzünü gösterince de âşığın yıldız ve yağmura benzeyen göz-yaşları görünmez olur.

Eşk-i çeşmüm mahv olur gördükçe yârun sûretin
Tagıdur hurşîd çünkim encümün cem'iyetin

Mesîhî, G.188/1 (Mengi, 238)

Yukarıdaki durumun tersine şiddetli yağmur yağdığında da güneş kaybolur. Âşığın gözyaşlarını sağanak yağmura benzeten Karamanlı Nizâmî, gözyaşlarının güneş yüzlü sevgilinin görünmesine engel olacak kadar şiddetli aktığını şöyle belirtir.

Yüzünü görmese n'ola çeşmüm giryân olıcak
Âfitâbı göremez kimsene bârân olıcak

Karamanlı Nizâmî, G.56/1 (İpekten, 176)

Sevgilinin yüzünden örtüsünü kaldırması bulutların arkasından güneşin çıkması gibidir.

Ol kamer-tal'at yüzünden açdı çün müşgîn nikâb
Sanasın kim ebr içinden zâhir oldu âfitâb

Revânî, G.23/1 (Avşar,107)

Sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan zülûf de siyahlığı sebebiyle geceye ve buluta teşbih edilir. Yüzün üstüne düşen zülûf güneşin bulutlarla kapanmasını hatırlatır.

Zülfi kim gül yüzine sünbül-i ter kıldı nikâb
Âfitâbun sanasın kim yüzünü tutdı sehâb

Münîrî/43-5 (PB-63^b)

Aşağıdaki beyitte zülûf-nakkâş (müzehhib), saç-kıl kalem, yüz-şemse deseni hayaliyle kurulan benzetmelerde aynı zamanda tezhîp sanatının şemse, kıl kalem, tahrir çekmek gibi terimleri de ustaca yerini almıştır.

Gün şemsesinin dâiresün eyledi tahrîr
Nakkâş mıdır zülfi k'anun kıl kalemi var

Revânî, G.63/4 (Avşar, 122)

Bâkî'nin aşağıdaki beytinde güneş yüzlü sevgiliden ayrılan âşık intihar eder. Zira felek de bir güneş yüzlü sevgilinin ayrılığından dolayı durmadan ağlayan âşık gibi hançere düşmüştür. Feleğin hançere düşmesi güneşin kaybolması sebebiyle hançer şeklini almış olan ayın görüldüğü karanlığa kalmak olarak düşünülmüştür.

Bir güneş yüzlü firâkında felek hasret ile
Var ise hançere düşdi nitekim 'âşık-ı zâr

Bâkî, K.25/4 (Küçük, 66)

Sevgilinin çıra gibi yanan, ay gibi bembeyaz olan yüzü kimi zaman parlaklığıyla güneşi bile gölgede bırakır. En parlak güneş olan kuşluk(duhâ) güneşi¹⁵ bile bu güzelliğin yanında sönük kalır (Onan 1991: 36). Kuşluk vakti Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen kıymetli vakitlerden biridir. Hz. Peygamber'in kuşluk vaktinde nafile namaz kıldığı ve ashabına da tavsiye ettiği pek çok hadiste geçmektedir.

Yârab ne şem imiş bu mehün yüzi kim anun
Yüzi katında şems-i duhânun ziyâsı yok

Nesîmî, G.33/6 (Ayan, 97)

Âşıklar için sevgilinin yüzünü görebilmek oldukça zordur. Âşık içindeki aşk hasreti ve kavuşma arzusuyla bu anı bekler. Sevgilinin yüzünü gördüğü vakit ise âdetâ bayram sevinci yaşar. Bayram, milletlere ait toplu sevinç, mutluluk ve ortak kutlama vesilesi olarak kabul edilen belirli zamanlar için kullanılan bir terimdir. İslâm dininde Ramazan ve Kurban Bayramı olmak üzere iki bayram bulunmaktadır. Her iki bay-

¹⁵ Güneşin doğduktan sonra 50° (bir mızrak boyu) yükselmesinden, başka bir deyişle güneşin doğmasından takriben 45-50 dakika geçmesinden, zeval vaktine kadar olan süreye kuşluk (duhâ) vakti; bu zaman diliminde kılınan nafile namaza da duhâ namazı denir. Diğer bir ismi de kuşluk namazıdır. Kur'ân-ı Kerim'de 93. surenin de adıdır. "Ve'd-duhâ" âyetiyle başlayan bu surede Cenâb-ı Allah'ın kullarına verdiği nimetler hatırlatılarak şükretmesi, yetimleri ezmemesi ve isteyeniyi azarlamaması hatırlatılmaktadır. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kaovramlar-sozlugu-92.aspx> (10.03.2009)

ramda da güneş doğduktan sonra bayram namazı kılınır ve “bayramlaşma” başlar.¹⁶ Yılda iki defa kutlanan ve “Dini bayramlar” ortak adı verilen bu bayram günleri özellikle akraba ve dostların birbirlerini hatırlaması, ziyaret etmesi için birer vesiledir, yani kavuşma günleridir.

Aşağıdaki beyitte “vuslat-bayram”, “yüz-âfitâb” kelimeleriyle leff ü neşr sanatı yapan şair nasıl ki güneş doğduktan sonra bayram namazı kılınırsa bana da senin güneş yüzünü görmek bayram gibidir, bu sebeple ben de yüzünü görüp -şükür için- secdeye varırım diyerek bayram namazının vaktini, aynı zamanda bayramın bir kavuşma günü olduğunu bize hatırlatmaktadır.

Vuslat gününde secdeye vardum yüzün görüp
Bayrâm namâzı çün kılınur togsa âfitâb

Amrî, G.6/3 (Çavuşoğlu,42)

Sevgilinin güneş yüzünün âşıklar tarafından çok ender de olsa görülebildiği durumlarda; mutluluğa, saadete ermek, talihi dönmek, yüzü gülmek anlamlarında *başına gün doğmak* deyimini kullanılır (*Zâti, G.72/2*).

Ol gün togar mı başa ki subh-ı visâl irüp
Hüsün ziyâsı zulmet-i hicrânı dûr ide

Bâkî, G.420/2 (Küçük,360)

Gün doğar meclis-i uşşâka şeb-i hayretde
Her ne saat ki o hurşîd-i sabâhat uyanır

Şeyh Gâlib, G.73/3 (Kalkışım,291)

Sabah bitkiler üzerindeki çiğ taneleri güneş doğduğunda buharlaşarak kaybolurlar. Bu tabiat olayından gözlemlenerek şair gözyaşı damlalarını rengi ve şekli yönünden çiğ tanesine benzetir. Sevgiliden ayrı kaldığı için ağlayan şairin gözyaşlarını ancak onun güneş gibi yüzünü görmek kurutacaktır.

¹⁶ Ramazan Bayramı; Ramazan ayının sonunda, Şevval ayının birinci, ikinci ve üçüncü günlerinde kutlanır. Kurban Bayramı ise, Zilhicce ayının on, on bir, on iki ve on üçüncü günleridir. Bu bayramın ilk üç gününde, zengin olan Müslümanların kurban kesmeleri vacip olduğundan Kurban Bayramı denilmiştir. Bayram namazının vakti, kuşluk vaktidir. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kaoramlar-sozlugu-92.aspx> (10.03.2009)

Yerde kalmaz gözümüz yaşı bizim şebnem-vâr
Şevk-i dîdârın ile vâsıl-ı hurşîd ederiz

Bosnalı Sabit G.148/3 (Karacan,424)

Divan şiirinde çeşitli vesilelerle sevgilinin yüzünün görünmemesi güneş tutulmasına benzetilmiştir. Bilindiği gibi ayın güneşle dünya arasına girerek güneşin ışığını kapatmasına kûsûf (güneş tutulması)¹⁷ ay tutulmasına da husûf denir. Halk arasında güneş ve ay tutulması uğursuz sayılırdı.¹⁸ Güneşi ve ayı kötü ruhların sardığına inanılırdı. Davul, teneke çalma, silah sıkma, diz çökerek dua etme, kurban adama gibi inanışlarda bu uğursuzluktan bir an önce kurtulmak düşüncesi vardır (Şahhüseyinoğlu 2000: 16). Tutulmuş güneşe bakmak da uğurlu sayılmaz; göze zarar vereceğine, bakanın akibetinin iyi olmayacağına inanılır; bakmak isteyenler de renkli çıra isiyile karartılmış bir cam ardından bakarlardı.

Kimi zaman da sevgilinin yüzü güneşten daha güzel olduğu için güneş ya utancından ya da kıskancından tutulur. Hüsn-i ta'lil sanatının

¹⁷ Kûsûf kelimesi Arapça'da güneş tutulması anlamına gelmektedir. Kûsûf namazı ise, güneş tutulduğunda cemaatle kılınan iki rekatlık bir namazdır. Güneş tutulduğunda namaz kılmak müstehaptır. Hz. Peygamber'in güneş tutulduğunda, mes-cide giderek namaz kıldığı rivâyet edilmiştir (Müslim, Kûsûf, 3-5). Kûsûf namazı için ezan okunmaz, kamet getirilmez. Namazı, Cumâ'yı kıldırın imam kıldırır. İmam yoksa, cemaat kendisi ferdî olarak namaz kılar. İmam kıraatı içinden yapar. Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutulması üzerine, halk İbrahim'in vefatı sebebiyle güneşin tutulduğunu söylemiş; bunun üzerine Rasûlüllah; "Güneş ve ay kimsenin ölümünden veya doğmasından dolayı tutulmaz. Bunu gördüğünüzde namaz kılın, dua edin." buyurmuştur (Buhârî, Kûsûf, 1; Müslim, Kûsûf, 1, 3). Ay tutulması, fırtına, deprem, salgın hastalık gibi korkutucu olaylarda da güneş tutulmasında olduğu gibi namaz kılmak müstehaptır. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu92.aspx> (10.03.2009)

¹⁸ "Kûsûfun mazarratı, mensûbât-ı şemse ve burûcuna sârîdir...Ammâ hüsûfun mazarratı mensûbât-ı kamere ve burûcuna sârîdir...Eğer müdebbir Zuhâl olursa zulme, çevre, kıtlığa, hile ve tezvîrâta, ıztırâp ve meşakkate ve havanın burûdetine, hastalıklara delildir...Kûsûf ve hüsûfun mikdârına göre yani eger kûsûf ve hüsûf küllî olsalar, mazarrat ve nüsûsetleri dahi küllî ve kavî olur. Bu hükm üzere her ne kadar az tutulsalar nühûsetleri kalîl olur ve ziyâde tutulsalar mazarrat ve âfetleri kesîr olur." Reisü'l-Müneccimîn Mehmed b. Ali (öl. 1040/1630-1631), *İlm-i Nücûm*, Süleymâniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Bl., nr.694, yk: 37^b-39^b. (Çelebioğlu 1988: 7-8)

iki güzel örneği olan aşağıdaki beyitlerin ilkinde Sabâyî, güneşten daha parlak olan sevgilinin yüzünü gören güneşin utancından yüzüne perde gerdiğini bu sebeple görünmediğini belirterek münecimlerin güneş tutulması var diye yalan söylediklerini belirtir.

Gün tutulur diyü kizb eyler münecim bilemez
Kim yüzün gördi hayâdan perde tutdı âfitâb

Sabâyî 41-90 (PB-57^{bh})

Zâtî, güneşin parlaklığını sevgilinin yüzünden çaldığını bu sebeple ceza olarak güneşin tokat yediğini, ellerinin ve ayaklarının karardığını görünmez olduğunu belirtir.

Nûr uğurlarken¹⁹ ruhundan tutdı let urdı küsûf
Kararup a'zâsı çekdi çok belâyı âfitâb

Zâtî, G.63/5 (Tarlan, 63)

Kendisine cefâ çektirmekten başka bir faydası olmayan güneş yüzlü sevgilinin karanlık bir gecede bir maha giriftâr olması için *beddua* eden Şeyh Gâlib, *beddua* ile aynı zamanda güneş tutulmasının hatırlattığı kötü duyguları da dile getirmiş olur.

Demem ol şûh-ı cefâ-pîşe bana yâr olsun
Mihr iken zîver-i âgûş-ı şeb-i târ olsun
Bed-duâm öyle ki bir mâha giriftâr olsun

Şeyh Gâlib, TG.15/1 (Kalkışım,211)

Gâlib'in başka bir gazelinde felek de bedduadan nasibini alır. Bilindiği gibi güneş doğudan doğar ve batıdan batır. Güneşin batıdan doğması ise kıyametin on büyük alâmetinden biridir²⁰ insanlığın kıyameti yaşaması bu dünya hayatının sonu olduğu için korkulan ve gerçekleşmesi arzu edilmeyen bir durumdur. Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, âşık-

¹⁹ uğurlamak(uğrulamak): çalmak

²⁰ "... Büyük alâmetler ise şu hadiste bildirilmiştir: "On alâmet meydana gelmedikçe kıyâmet kopmaz. Deccal'in çıkışı, Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesi, Ye'cuc ve Me'cuncun çıkışı, Dâbbetü'l Arz'in çıkışı, güneşin batıdan doğması, doğuda, batıda ve Arap yarım adasında meydana gelmek üzere yerin batışı, duman ve insanları mahşer yerine sürececek olan ve Aden çukurundan çıkan bir ateşin zuhuru." (Müslim, Fiten, 13). <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kaoramalar-sozlugi-92.aspx> (10.03.2009)

lara bir kere bile sevgilinin güneş yüzünü göstermediği için fettan dünyanın güneşinin de batıdan doğmasını ister. Böylece dünyanın düzeni sona erecek felek de âşıklar gibi güneşi hiç göremeyecektir.

Duâm oldur günü magribde dogsun çarh-ı fettânın
Ki uşşâka yüzün göstermedi ol mihr-i rahşânın
Erip bayrama Gâlib sonra tutdum savm-ı hicrânın

Şeyh Gâlib, TG.17/5 (Kalkışım,213)

2. Sevgilinin yanağı:

Divan şiirinde başlı başına yüzün güneşe teşbih edilmesinin yanı sıra zaman zaman yanak da güneş gibi tasavvur edilir. Yanak kırmızılığı, beyazlığı, parlaklığı, yuvarlaklığı ve üstündeki ayva tüyleri ile şairin dikkatini çeken bir güzellik unsurudur ve çeşitli teşbihlere konu olur. Yüz ve yanak birbirinden ayrılmaz bir bütünlük meydana getirdikleri için tasavvurlarda da benzerlik arz ederler. Divan şiirinde yanak güneş gibi hayal edildiğinde genellikle bu hayale zülf (gîsû, saç) de rengi, kokusu ve şekli ile ortak olur. Sevgilinin yüzü (yanağı) güneş ya da ay, kaşının hilal olarak tasavvuru yanağın gül, ayva tüylerinin sebz oluşu, üzerindeki ter tanelerinin yağmura benzetilmesi saçın güneş ve ayı zaman zaman örten bulut ya da âşığın gölge(lik) gibi sığındığı bir mekân olarak hayal edilmesine sebep olur (Sefercioğlu 1990: 138-150). Ahmedî'nin aşağıdaki beytinde yanak üzerine düşen zülfün görüntüsü güneşin bulut yüzünden gölgelenmesine, kapanmasına teşbih olunmuştur.

Bu 'anber saç ruh-ı zibâya düşmüş
Bulutdan sanki güne sâye düşmüş

Ahmedî, G301/1 (Akdoğan,405)

Yanak-zülf tasavvurlarından biri de gündüz-gece ilişkisidir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin gül yanaklarını her sabah güneşin oyalandığı, cilvelendiği bir yere, zülfünün kıvrımını ise her gece ayın menzil tuttuğu mekâna benzetir. Bu hayalde sevgilinin yüzü gece ayın, gündüz güneşin ziyaret ettiği çok kıymetli bir güzellik sembolü olarak düşünülmüştür.

Gûşe-i zülfün durur her gice mâhun menzili
Her seher gül ruhlarundur cilve-gâh-ı âfitâb

Kemalpaşazâde, G.41-5 (PB- 51^{ah})

Sevgilinin yanağı parlaktır, adeta etrafına nur saçar. Hatta gökteki güneş bile parlaklığını sevgilinin yanağından alır (*Avnî, G.23/1*). Güneşin dünyayı yakması gibi sevgilinin yanakları da âşığın gönlünü yakar. Kızgın güneşten özellikle öğle ya da ikinci sıcağında insanlar nasıl gölgelik yerleri mekân tutarlarsa âşık da sevgilinin yanağının hararetinden onun zülfünün gölgesine sığınır.

Tâb-ı ruhundan eyledi dil zülfünü mekân
Gün germ olunca kendüye edindi gölgelik

Hayâlî, G.263/4 (Tarlan,180)

Güneş ışınları bitkilerin büyümesi, meyvelerin olgunlaşması için de gereken sıcaklığı sağlar. Aşağıdaki beyitte ise âşığın canı meyveye; sevgilinin yanağı da güneşe teşbih edilir.

Cân mîvesine lezzeti şevk-i ruhun verir
Hurşîd pertevinden olur çün semer lezîz

Hamdullah Hamdi, G.32/4 (Özyıldırım, 141)

Bildiğimiz gibi güneş ya da ay suya aksettiğinde hafif dalgalanarak suyun yüzünde görünür. Bu gözlemden hareketle Fuzûlî, güneşe mekân olarak bulutların arkasını değil bizatihi âşığın gözünü seçer. Ayrılık acısıyla gözyaşı döken âşığın gözünde sevgilinin yanaklarının hayali durur. Onlar bu hâliyle, sanki dalgalanmış suya güneşin aksetmesi gibi görünürler.

Hayâl-i ârızun cevân eder bu çeşm-i pür-nemde
Nicük kim mevclenmiş suda aks-i âftâb oynar

Fuzûlî, G.70/2 (Akyüz,164)

Divan şiirinde güneşin doğuşuyla ilgili zikredilen zamanlardan biri de işrak vaktidir.²¹ Güneş doğduktan sonra kılınan işrak namazı nafile namazlardan biridir. Müslümanların kibleye yöneldiklerinde namaz

²¹ Güneş doğduktan sonra, ufuk hattından 50° yükselmesinden itibaren başlayan zamana işrak vakti denir. Halk arasında güneşin bir mızrak boyu yükselmesi şeklinde tabir olunan bu vakte dahve-i suğrâ da denmektedir. İşrak namazı ise gün doğduktan sonra kılınan namazdır. Güneşin doğmasından işrak vaktine kadar farz ve nafile hiçbir namazın kılınması caiz değildir. İşrak vaktiyle birlikte, her türlü namazın kılınması helâl olur. Bayram namazlarının kılınma vakti de bu zamandır. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlugu-92.aspx> (10.03.2009)

kılarak huzur duyması gibi âşık da âdeta Kâbe gibi kendisine huzur veren güneş yüzü gördüğünde sevincinden namaz kılar. Sevgilinin kaşının ve yüzünün kible, mihrâb, secdegâh gibi ibadet yönü /yeri olarak tasavvur edilmesinde şekil benzerliğinin yanında sevgilinin âşığın nazarında kazandığı değer ve onu yüceltme duygusu, yüzün Kâbe olarak tasavvuru, Kâbe'nin müslümanların ibadet için yöneldikleri makam oluşu, kible ve secdegâhların yönünün Kâbe'ye doğru oluşu, önemlidir (Sefercioğlu 1990: 151).

Tutdı ebrûna yüzün mihr-i izârunla gönül
Kibleye karşı kılar sanki salât-i işrâk

Bâkî, G.232/3 (Küçük,243)

3. Sevgilinin gözleri:

Güneşe benzetilen güzellik unsurlarından biri de sevgilinin gözleridir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin güneşe benzettiği gözlerine feleğin her bir parçasını sürme yapmış ve kendisini onun boyunun gölgesini arzu eden toprak olarak tahayyül etmiştir (Çorak 2002: 101).

Çeşm-i mihre tûtîyâ eyler felek her rîzesin
Ârzû-yî sâye-i kaddünle ol kim hâk olur

Neşâtî, G.30/3 (Kaplan,107)

4. Sevgilinin eli:

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesi de elidir. Gül, ay, terazi kefesi gibi unsurlara da benzetilen el (Kurnaz 1996b: 296) bütün olarak güneşe teşbih edildiği gibi elin ayası beyaz rengeyle güneşin parlaklığına, parmaklar ise ondan yayılan ışınlarla teşbih edilir.

Ey Hayâlî ola mı şa'sa'a engüştü misâl
Tutalum benzedi horşîd eli âyesine

Hayâlî, G.535/5 (Tarlan, 276)

C. Sevgilinin Vasıfları:

Divan şiirinde âşığın/şairin gönlünde ve hayalinde ulaşılmaz bir yeri olan sevgilinin güzelliğinin ve güzellik unsurlarının güneşe teşbihinin yanı sıra huyları, mizacı, başta âşık olmak üzere çevresindekilere karşı tavır ve davranışları, gezinip dolaştığı arz-ı endâm ettiği yerlerdeki hâlleri de güneşle ilişkilendirilir.

1. Hükümdar sevgili:

Divan şiirinde güneş-hükümdar ilişkisiyle hükümdara atfedilen özellikler²² sevgilinin sıfatlarıyla da benzerlik gösterir. Sevgilinin âşık nazarındaki en üstün ve en önde gelen vasfı âşığın gönlünün hükümdarı olmasıdır. Kainâtı muhteşem bir saray gibi tahayyül eden Tanpınar, aşkın, zihni hayatın, hayvanlar ve bitkiler âleminin, kozmik nizamın, varlığın ve yokluğun, velhâsıl bütün mefhumların bu devâsâ sarayın içinde teşekkül eden başka başka saraylar olduğunu hepsinin de hükümdarlarının bulunduğu belirtir: “*Aşk, zihni hayat, hayvanlar ve bitkiler âlemi, kozmik nizam, varlık hatta adem, bütün mefhumlar, vücudumuzun kendisi, hepsi saraydır. Hepsinin hükümdarları vardır. Bütün ortaçağ ve rönesans edebiyatlarında ve hayal sistemlerinde görülen bu saltanatların bir kısmı her kültürde birbirinin aynıdır. Hayvanlar arasında en gösterişlisi olan*

²² “Divan şiirinde güneş padişah, sultan olarak karşımıza çıktığında gökyüzü ülke veya savaş meydanı olarak tasavvur edilir. Güneş karanlıklar ülkesini zapteden altın kılıçlı bir hükümdardır. Onun gökyüzündeki gücü ve hakimiyeti, ışıklı padişah, doğunun hükümdarı, altın sırmalı kaftan giymiş sultan gibi ifadelerle anlatılır. Ayrıca saadet, devlet, kerem, himmet gibi saltanata ve ilâhî güce ait sözcüklerle birlikte kullanılması onun eski dinlerdeki yarı ilahî, yarı beşerî varlığının Müslüman Türk kültüründe de devam ettiğinin bir göstergesi sayılabilir. Klasik Osmanlı şiirinde güneş mazmunlarda sultan olarak kullanıldığı gibi bazı mesnevîlerde eserin kahramanı bir sultan, bir şehzade olarak okuyucunun karşısına çıkar. Gelibolulu Âlî’nin *Mihr ü Mâh* adlı alegorik mesnevîsinde güneş bir aşk öyküsünün kahramanı olan bir sultandır... Güneş, başında zerrinden bir tâc, sırtında ipekten bir elbise, sırma saçlı, gözü sürmeli olarak betimlenir. Cömerttir, adildir, lütufkârdır. İyi huylu, ilim sahibi, fazilet ve kemal ehlidir. Burada bir noktanın altını çizmek gerekir: Güneş hemen bütün dünya mitolojilerinde üçlü bir rol üstlenmiş gözükmektedir: yaratıcı, koruyucu ve yok edici. Güneşin yaşam sağlayıcı gücü, onu adeta bir yaratıcı konumuna getirmiştir. Bunun bir örneği Mısır mitolojisinde Mısır’ın ilk kralı olarak kabul edilen Re’nin aynı zamanda dünyanın yaratıcısı olarak görülmesidir. Bu niteliğiyle eski inanç sistemlerinde ve mitolojilerde tanrılaştırılmış bazen de koruyucu sıfatıyla dünya hükümdarı olmuştur. Yaşamın devamını sağlaması, ama zaman zaman da ısı ve yakıcı ışığıyla kuraklıklara neden olması güneşi aynı zamanda yok edici ve çekinilen bir unsur hâline getirir. Bu özellikler Osmanlı kültüründe devlet yapısı ve yöneticilerin kişiliği hakkında bilgiler veren ahlak ve siyaset kitaplarında hükümdarların temel nitelikleri olarak yer almaktadır. İyi bir hükümdar gücünün bilincinde olmalı ama bu gücü teb’asının refahı ve devletin bekası için kullanmalı, gerektiğinde yine devletin bekası için yok edici olabilmelidir. Âlî’nin mesnevîsindeki adil, lütufkâr, cömert güneş-padişah bütün bu özellikleri taşır.” (Sabuncu 2004 : 289-299).

aslan, çiçekler arasında gül böyledir. Kalb âleminin hükümdarı da sevgilidir. Bu sistemde hükümdara dolayısıyla sevgiliye asıl hususiyetini veren güneştir. Ortaçağ hayallerinde hükümdar daima güneştir. Onun gibi kendi menzilinde ağır ağır yürür. Rastladığını aydınlatır. Gül bulunduğu yeri tıpkı güneş gibi parıltısıyla bir merkez, bir nev'i saray yapar. Hayvanlar âleminde aslanın hükümdarlığı da yüzü güneşe benzediği içindir. Böylece hükümdara dolayısıyla güneşe benzeyen sevgili onun ünvan ve vasıflarını, kudretlerini elbette ki taşıyacaktı (Tanpınar 1988: 5).

Özellikle hükümdar övgüsünde yazılan güneş redifli kasidelerde bu bakış açısının en güzel örnekleri görülebilir, bu kasidelerde hükümdar-güneş-sevgili tasvirlerinde göklerin hakimi güneş, yeryüzünün hakimi hükümdar ve âşıkların gönüllerinin hakimi sevgilide hükümdarlık vasıfları iç içe geçmiştir (Gülhan 2005: 299). Gönül ülkesinin hükümdarı sevgili olunca onun nâciz kölesi olan âşıklar da beyitlerde gedâ, çâker, bende, köle sıfatlarıyla karşımıza çıkarlar. Âşıklar sevgilinin kapısında nöbet bekleyen asker, çavuş, nöbetçi veya hizmetçidir. Hükümdar/sevgili âşığa istediği gibi hükmeder. İsterse ihsanda cömertlikte bulunur. Onun ihsanı ancak didârını göstermesi şeklindedir. O yüzünü gösterdiği vakit ondan yayılan nur, ziya her tarafı kaplar, gözler başka bir şey göremez olur. Güneş, gündüz yükseldiği en son noktada gözleri daha çok kamaştırır, kendisine bakılamaz. Hükümdar olan sevgilinin de göz alan güzelliğiyle gözüne, yüzüne bakılamaz. Nitekim Osmanlı sarayında da padişahın huzuruna girildiğinde onun yüzüne bakmadan konuşmak bir protokol geleneği olarak bilinir. Sevgilinin/hükümdarın, âşığın/halkın nazarında itibarı yüksektir, baş üze yeri vardır. Güneş de gökyüzünün hükümdarı, yıldızlar ordusunun kumandanıdır. Hükümdarın dolayısıyla devletin manası halkın mevcudiyeti anlamına geliyorsa gökyüzünde ayın ve yıldızların görünmeleri güneşe, aşkına muhatap olan sevgili sayesinde âşıklık vasfını kazanan âşığın da mevcudiyeti sevgilinin varlığına bağlıdır.

Hükümdar/sevgili, halkın/âşığın gözbebeğidir. Saygıda kusur edilmez, baştan ayağa göz kamaştıran ihtişamıyla halkın/âşığın gönlünde taht kurar. Hükümdarla birlikte hatırlanan mekânlar nasıl saray ve taht ise aşk ülkesinin hükümdarı olan sevgilinin de tahtı âşığın gönlüdür.

Hükümdarın fakirlere, ihtiyaç sahiplerine ihsanlarda bulunup onları sevindirmesi gibi güneş ışıklarının viranhanelere girmesi ile sevgilinin, âşığın fakir gönlüne girmesi arasında ilgi kurulmuştur. Böylece sevgili âşığa dünyaları bağışlamış olur. O, mutluluk ve saadet, himmet ve inâyet menbâdır. Katında naçiz zerrelere mesabesinde olan âşıkla-

rını/kullarını himmetiyle yüceltir. Kapısı, eşiği kutludur. Cihanı süsleyen hükümdar sevgilinin şöhreti dört tarafta bilinir. Onun şöhreti duyuldukça düşmanların yüzleri sıkıntıda kararır.

Nedîmâ bî-vücûduz himmet-i mahdûma muhtâcız
Görünmez zerre-i nâçizler mihr-i dıraşansız²³

Nedim, G49/4 (Gölpınarlı, 292)

Ola adûlarunun sâye gibi yüzi siyâh
Sen olduğunca cihânda güneş gibi meşhûr

Hayâlî, K.1/29 (Tarlan, 28)

Pâyına yüz süren o şehün kâm-yâb olur
Bir zerre ise mihr-i âftâb olur

Şeyhülislam Yahya, Nazm6/1 (Kavruk, 497)

2. Âşıkların/rakiplerin hânesine hercâyî giren sevgili:

Güneş ışıklarının karanlık cihanı aydınlatması gibi sevgili de âşığın gönül hanesine gelerek onun karanlık dünyasını aydınlatır. Güneş ışıklarının adetâ bir nehir hâlinde her haneye girmesi gibi sevgili de âşık-rakib ayırt etmez, dolaşır (*Yahya Bey, K5/6*). Sevgili kararsız, hercayı gönüllüdür. O, bir zaman âşıkların gönül hanesinde salınırken bir zaman ağyar hanesinden nikâbsız çıkar. Sevgilinin hercayılığın ile bir yerde karar eylemeyen daima devreden güneş arasında; rakibin hanesinden örtüsüz çıkan sevgili ile de gece örtüsünü üstünden atıp sabah aydınlığına çıkan güneş arasında benzerlik kurulur. Sevgilinin rakiplerin hanesinden örtüsüz çıkışı hayra alamet olmadığından güneşin batıdan doğuşuna benzetilir.

Subh-veş rûşen olup dil gün toğardı başuma
Ben yaturken hücreme gelsen seher ey âfitâb

Zâtî, G.72/2 (Tarlan, 72)

Hâne-i ağyardan çıkdı çün ol meh bî-nikâb
Öyle sandum toğdı mağrib menzilinden âfitâb

Emrî, G.46/1 (Saraç, 35)

²³ Bu mısra Gölpınarlı incelemesinde “mihr-i dıraşânımız” diye tamamlanmaktadır.

3. Teşrihiyle uğur getiren sevgili:

Halkın eşref saati dediği, en uygun saat, uğurlu vakit anlamına gelen bu zaman şiirimizde şeref-i âfitâb, şeref-i şems gibi ilm-i tencim istilâhı olarak kullanılır (Onay 2007: 373). Güneşe benzeyen sevgilinin âşığının hanesine gelişi de âşık için en uğurlu, en şerefli vakittir.

Çün tâze oldı gül şeref-i âfitâb-ıla
Teşrîf eyle bâğa ki vakt-i şerîfdür

Ahmedî, G.224/3(Akdoğan,361)

4. Mağrur sevgili:

Gönül ülkesinin sultanına “pâdişehüm” diye seslenen Bâkî, yüz güzelliğinden dolayı mağrurlanan sevgiliyi güneşe benzetirken güneşin akşam zeval bulması yok olması gibi kendi güzelliğinin de zamanla kaybolacağını hatırlatarak gururlanmamasını söyler.

Magrûr olma pâdişehüm hüsn-i sûrete
Bir âfitâbdur ki serî’u’z-zevâldur.

Bâkî,G.100/2 (Küçük,162)

5. Nazlanan sevgili:

Niyâz ile bekleyen âşıklara sevgisini ve merhametini göstermekte nazlanan sevgili naz güneşine (*Nedim, G.37/3*) benzer. Ayda yılda bir görünen o naz güneşi hasretiyle âşıkları harâb eder (*Tabîbî, PB 54th*), naz güneşi âşıklara görüldüğü vakit de heyecandan benizleri sararır, ayakları kesilir.

6. Cezbeden sevgili:

Cihanın güneşe cezbeyle tutulması gibi güneş kadar güzelliğiyle cezbeden sevgilinin yüzüne de âşıklar tutulmuştur.

Güneşte varsa cazibe senin yüzünde yok mudur
Cemâline gönül gibi cihânın incizâbı var

Lâedri

Hasretiyle âşığını ateşlere atan, can yakan sevgiliye âh etmek boşunadır. Güneşin yaktığı nasıl tütmez, dumanı çıkmazsa hasretle yanan âşığın da âhu boşunadır, sevgiliye ulaşmayacaktır (*Fuzûlî,G.264*). Göz-

yaşı-yıldız, güneş-sevgili ilgisinin kurulduğu aşağıdaki beyitte, güneş çıkınca yıldızların kaybolması gibi âşığın da merhametsiz sevgili belki merhamete gelir diye gözyaşı döktüğü ifade edilir.

Yaşımı görüp terahhum idesin dirdüm velî
Agladugum bu ki gün görünse ahter gizlenür

Necâtî Beg, G.124/2 (Tarlan, 221)

7. Terkeden sevgili:

Güneşin yeryüzündeki devri, gündüz görünüp akşam kaybolmasıyla sevgilinin âşıktan uzaklaşması arasında ilgi kurulur. Gündüzleri görünüp geceleyin ortadan kaybolan güneş, ayrı geçirilen gecelerde hicran derdiyle âşığı terkeden sevgilidir. Matem tutan âşık üstüne gece elbisesini karaları giyinir (*Üsküplü İshak Çelebi, G.103/3*). Kendisiyle bir gece dahi akşamlamayan o âfitâb (*Rahîkî, PB 58^{ah}*)dan uzak kalan âşığın âhu sabaha kadar gökyüzü aynasını paslandırır, karartır.

İy yüzi güneş senden irah her gice tâ subh
Çarh âyinesin jenge boyar Ahmedî ahı

Ahmedî, G.662/9 (Akdoğan, 584)

Sabah doğuşundan akşam batışına kadar çeşitli görünüşleri ve gökyüzünde oluşturduğu renk cümbüşüyle şairin hayal dünyasına yansıyan güneş; yükseldikçe göz kamaştırıcı güzelliğiyle büyüyen büyüdükçe güzelleşen bir sevgili; sabah, şafak kızılığında başına al duvaklar bürümüş ya da altın taç takmış mavi tahtında oturan bir gelin, başında altın üsküflü bir güzel, altınlı kabâlarıyla sarı elbiseli bir güzel, kâh şafak vakti gökyüzünün mavi elbisesini giyinmiş kâh grup vakti kırmızı elbisesiyle cihânı yakan bir güzeldir.

8. Büyüdükçe güzelleşen sevgili:

Güneş yükseldikçe ısısı artar, dünyayı daha çok aydınlatır, ışıklarını daha fazla alana yayar. Tan yerinden gittikçe yükselen yükseldikçe göz kamaştırıcı güzelliğe bürünen güneşin bu hâli büyüdükçe güzelleşen bir sevgili gibidir (*Mesîhî G.43/3*). O sevgili büyüdükçe güzelliği artar ve şöhreti âleme yayılır.

Ol tıfl-ı mâh-rû kim âyet-i nûr oldı gitdükçe
Şu'â-hüsn ile gün gibi meşhûr oldı gitdükçe

Tecellî, G.102/1 (Deniz, 284)

Hüsni artarsa ‘aceb mi ser-firâz oldukça yâr
Kim ziyâsın artırur yükseldügince âfitâb

Derûnî İznikî / 41-7 (PB-51^b)

D. Sevgiliyle ilgili maddi kültür unsurları

Türk kültüründe güneş ve ay motifleri süs, giyim-kuşam eşyaları, ev eşyaları ve paralar üzerinde oldukça sık kullanılan motiflerden ikisidir. Elbise motiflerinde güneşle karışmaması için ay daha çok hilal şeklinde gösterilir. Ay; tennûre, elbise cebi, bel kemeri, küpe, gerdanlık, mehçe, halhal ve nalça; dolunay ise nurdan tac, altın üsküf, külah, akçe, gözlük (Çelebioğlu 1991: 190) olarak tasavvur edilirken güneş de benzer şekilde elbise, elbise motifi, tâc, yüzük, altınlı yüzük kaşı, düğme, küpe, altın üsküf, külah gibi eşyaların yerine geçerek övülenin güzelliğinin bir parçası olur. Güneş ve ay eşyalar üzerinde bir desen şeklinde tasarlandığı gibi eşyanın kendisi de güneş ve aya benzetilebilir. Güneş; rengi, parlaklığı, değeri, biçimi sebebiyle sevgilinin/övülenin kullandığı değerli eşya olabilir. Şimdi beyit örnekleriyle bu benzetmelere değinilecektir.

1. altın üsküf²⁴:

Klasik Türk şiirinde altın üsküf, başta sevgili ve padişah olmak üzere genellikle saray mensuplarıyla (kapıcı, meşaleci, silahdar, solak, sipahi vs.) birlikte anılır. Sırmalı görüntüsü ve parlaklığıyla çeşitli benzetmelere(alem, altın fanus, ateş, ay, çanak, gül, güneş, hâle, kıvılcım,

²⁴ “Üsküf (<İtal.scuffa, Rus. skufiya, Gr. Skoufia, Yun. skuphia) “başlık, ibik, hotoz, tepesi devrik ucu püsküllü başlık anlamına gelir. Beyaz renkli, külah biçiminde olup genellikle keçeden yapılan; başa giyilen kısmı sırma işlemeli ve bir bölümü arkaya yatık yeniçeri borkününün bir çeşididir. Altın işlemeli bölümü dört parmak eninde, geriye kalan kısmı arkaya yatık bölümüyle birkilte bir endazeden (65 cm.) uzundur.” (Zülfe 2005: 167-190).

“Altın sırmalı üsküf Kapıkulu piyadeleri tarafından giyilen bir çeşit başlıktı. Hoca Sadedin Efendi’nin anlattığına göre Apolonya kalesinin fethinde elde edilen ganimetler arasında yeniçerilerden birinin eline de altın bir tas geçmiş. Yeniçeri tası saklamak için çaresiz başına geçirerek sarığı üzerine sarmış bu hâl dikkat çekip iş anlaşılınca yeniçeri padişahın huzuruna çıkarılmış. Ancak bir lütuf eseri Sultan Murad tası kendisine bırakmış. Ayrıca altın tas ve sarığın görüntüsü padişahın çok hoşuna gittiği için bunun resmî serpûş şekli olmasını istemiş.” (Şentürk 1995: 90).

mum alevi, nergis, sancak, yıldız, altın kadeh vb.) konu olur (Zülfe 2005: 173). Üsküf, şekli, altın sarısı parlaklığı, kıymeti, baş üstünde bulunması, güzelliği artırması gibi özellikleriyle güneşle benzerlik arzeder. O ay yüzlü sevgili ne zaman başına altın üsküf giyse dünyayı güneş gibi yakar (*Yahya Bey, ŞEH.2/134.*); altın üsküfünü giyip her seher arz-ı endam eden sevgilinin güzelliği karşısında âşık divane olur.

Karşusunda yakamı çâk iderem subh gibi
Her seher geysel o meh gün gibi altun üsküf
Sabâyi' (Abîdî, Mecmu 'a-i Eş 'âr, 84^b) (Zülfe 2005: 183)

2. ayna:

Eski kültürümüzde ayna çeşitli kullanım alanlarıyla zaman zaman divan şiirine konu edilir. Bunlar arasında aynanın süs malzemesi olarak kullanılması, sokaktan gelip geçeni göstermesi amacıyla dükkanların önüne yuvarlak aynalar asılması, ölmüş olduğundan şüphelenilen kişinin ağzına ayna tutularak nefesinin kontrol edilmesi, papağanlara konuşma öğretilirken kafese ayna asılması ve ardından seslerin telaffuz edilmesi, büyücülerin kehanet için aynalara bakması sayılabilir (Pala 1990: 61). Klasik Türk şiirinde İskenderle birlikte zikri geçen efsanevi unsurlardan biri de âyine-i İskender'dir²⁵ (Tökel 2000: 202-203). Tasavvufî anlamda âlem; vahdetin kesret hâlinde aksettiği, vücûdun yokluk olarak yansıdığı bir aynadır. Şeyh Gâlib'te insan-ı kâmil, mümin, mürşit, gönül ve âlem de ayna olarak telakki edilir (Güler 2004: 121). Ayna güneşten kinaye olarak âyine-i çerh, âyine-i âsmân, âyine-i hâverî gibi sıfatlar da alır. Aynanın güneşle ilgisi ise rengi, şekli ve işlevi sebebiyledir. Eskiden cam aynalarla beraber ince, levha hâline getirilmiş demir, gümüş veya altından yapılma yuvarlak aynalar da vardı. Bu yüzden ay gümüşten, güneş de altından bir aynaya benzetilmiştir (Çelebioğlu 1991: 190). Ay-

²⁵ "... İskender, İskenderiye şehrini Belinas'a bırakarak gitmeden önce şöyle dedi: "Ey Belinas! Bu şehirde yüksek bir yapı yap ve üstüne bir ayna koy ki bir aylık yoldan her gemi o aynada görünsün. Belinas, Hermis ve Valis üçü bir arada o aynayı yaptılar, doğru dürüst göstermedi. Sonra gümüşten yaptılar, yine olmadı. Sonra bakırdan ve her cins madenden yaptılar yine olmadı. On, sekiz, altı ve dört köşeli yaptılar yine olmadı. Sonra Belinas: 'Şimdi aynayı yuvarlak yapalım, o zaman doğru dürüst gösterir.' dedi. Öyle de yaptılar, görüş düzeldi..." (Tökel 2000: 202-203).

nanın edebiyatta kullanılış sebeplerinin başında bir süs malzemesi oluşu gelir. Güzeller aynaya bakarak kendi güzelliklerinin farkına varırlar, yine ona bakarak süslenirler. Güneş gibi parlak, beyaz, lekesizdir. Berber ve el aynaları genellikle yuvarlaktır, aynaların etrafı altın, pirinç gibi çerçevelerle kuşatılmıştır. Güneşin kâinattaki her şeyi aşikâr etmesi gibi ayna da kendine yansıyan güzelliği ve çirkinliği yansıtır.

Aşağıdaki beyitte ay ve güneş parıltılarını sevgilinin yüzünün parlaklığından alırlar. Dolayısıyla sevgilinin güzelliğini yansıttıklarından güneş onun güzellik aynası felek de ayinedârıdır.

Cemâlün pertevinden nûr-bahş ol mâh u hurşîde
Güneş âyine-i hüsnün felek âyine-dâr olsun

Bâkî, G.352/2 (Küçük, 318)

Bazen sevgilinin güzelliğini layıkıyla göstermek için sadece ay ya da güneşin ayna olması yetmez. Prizrenli Şem'i, ancak ay ve güneşin iki ayna gibi bir araya geldiklerinde bu güzelliği yansıtabileceklerini söyler. Beyitte doğrudan bir ilgi olmamakla beraber berberlerde bugün de yaşayan ayna tutma âdetini de hatırlayabiliriz. Zira müşterinin saçı kesildikten/yapıldıktan sonra genellikle berber çırağı müşterinin arkasına geçer, iki aynanın görüntüyü yansıtmasıyla başın arka kısmını da müşteriye göstermiş olur.

Cânâ senün gibi güzelin hüsnî ayına
Lâyık budur ki ay u güneş ola âyine

Prizrenli Şem'i, G.160/1 (Karavelioğlu, 116)

3. kılıç:

Divan şiirinde güneş ışıkları ince, uzun, parlak gönünüşiyle kılıç şeklinde de hayal edilebilir. Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beytinde ise güneş âşığı gözetleyen eline altın kılıcını almış bir sevgilidir. Eğer âşık sevgilinin ay yüzünden başkasına meyledecek olursa altın kılıcını gösterecek ve ona gözdağı verecektir.

Meh ruhundan gayra tâ kim eylesem meyl-i nigâh
Gözedür zer tîğ ile mihr-i cihân-ârâ beni

Ahmet Paşa, G.313/8 (Tarlan, 269)

4. tâc:

Türk kadınının baş süsleme malzemelerinden biri olan taç, Türk tarihinin en eski dönemlerinden itibaren kullanılan bir başlık çeşididir. Orta Asya buluntuları arasında yer alan altın levhalar üzerindeki taç başlı kadın figürlerinde saçların ortadan ayrıldığı ve tepede dik duran yapraklı taçlı baş düzenleri görülmektedir.²⁶ Osmanlılarda padişahın, resmî günlerde başlarına taktıkları bu murassa başlık (Pakalın 1993: 371) farklı şekillerde ve süsleme biçimiyle Osmanlı saray kadınının da kullandığı süs eşyalarındandır. Genellikle elmas, zümrüd, yakut, inci gibi değerli taşlarla süslenen altın taçlar kadın kıyafetinin tamamlayıcısıdır.²⁷ Taç, başta altın olmak üzere değerli madenlerle süslenmiş ışıltılı görünümü ve yükselen sivri uçlarıyla güneşe teşbih edilir. Tacın baş üzere taşınması ve kıymetli oluşuyla da güneşin gökyüzünde insanların başı üstünde olması arasında ilgi kurulur.

Ol gnâ şâhı ki doydı bende olan ac ana
Subh taht-ı acdır hurşîd zerrîn tâc ana

Hayâli, G.12/1 (Tarlan,93)

Ancak kimi zaman güneş sevgilinin altın tâcı, felek de firûze tahtı olsa onun ayağının toprağından daha değerli değildir.

Taht-ı pîrûzî felek olursa mihr altunlu tâc
Var-iken hâk-i derûn itmez bu gönlüm ihtiyâc

Prizrenli Şem'i, G.23/1 (Karavelioğlu, 52)

²⁶ "...Hun kurganlarında bulunan, kıvrık dal ve çiçek motifleriyle süslü bir taçta kırmızı ve yeşil taşlar vardır... Göktürkler dönemine ait Kudirge buluntularından elde edilen tasvirlerde de üç dilimli taç görülmektedir... Uygur kadınları saçlarını topuz yapıp bunu da bir taçla süslemektedir...Kaşgarlı Mahmud, Selçuklu gelinlerine gerdek gecesi "didim" adı verilen bir taç takıldığından...bahseder." (Şahin 2002: 365).

²⁷ Batılı yazar ve sanatçıların yazılı eserleri, gravür ve tablolarını Osmanlı kadını açısından inceleyip değerlendiren Gürtuna, Nicolas de Nicolay'dan edindiği değerlendirmeleri şöyle aktarır: Nicolay, sarayda yaşayan kadınla sıradan kadının en büyük farkının baş örtme biçiminde olduğunu söyler; basit bir başlık giyen sıradan kadının yerine saraylı kadının taç taktığını, bu tacın üstünde ve arka tarafta küçük plise bir krep olduğunu başlığın çevresine omuz hizasına kadar sıkın taftadan başlığı iki kere çevreleyen bir tür kordonun yer aldığını yazar (Gürtuna 1999: 15).

5. *tülbend*²⁸:

Divan şiirinde rengi ve başa örtülmesi sebebiyle güneşle-şemsî tülbend arasında ilgi kurulur (*Mesîhî K8/11*). Tülbent çeşitlerinden biri olduğunu tahmin ettiğimiz şemsî dülbend²⁹ rengi ve üzerindeki desenleriyle güneşe teşbih edilir. Sevgilinin başında güneş renkli/desenli tülbendi görenler sanki gümüş servi üzerine güneş inmiş sanırlar.

Sarınsa şemsî dülbendin güneş gibi güzel Ahmed

Gören dir âfitâb inmiş gümüş serv-i hırâmâna

Prizrenli Şem'i G.143/4 (Karavelioğlu,109)

6. *yüzük*:

Bir başka beyitte övülenin /sevgilinin ferahlık veren eli saadet sa bahuna, yüzüğü ise parlak güneşe teşbih edilir. Necâtî'nin "avcunun içine almak" deyimini de ustalıkla kullanması onun mahalli söyleyişlerine güzel bir örnektir.

Âlemi ucdan uca avcuna alsan yiridür

Subh-ı devletdür elün mihr-i münevver hâtem

Necâtî Beg, K.19/12 (Tarlan,72)

Sevgilinin süs, giyim-kuşam ve diğer eşyalarından altın üsküf, taç, küpe, yüzük ve aynanın güneşle ilgisi üzerinde yukarıda duruldu. Bunların dışında sevgilinin kullandığı bâzû-bend, düğme, gümüş leğen, sagar, su taşı, süpürge, yatak, yastık gibi eşyalar da biçim ve görüntü açısından güneşe benzetilir. Bu beyitlerden bazıları aşağıda kaydedilmiştir.

²⁸ "Pek ince beyaz bez, sarıklık bez"i karşılayan tülbend günlük hayatta tabâbetde kullanıldığı gibi eski Türk giyim kuşamında da sarıklık en makbul bez olmuş, de ğirmi kesilen parçaları üzerine yazma usûlü ile nakışlar basılarak kadınlara baş yemenileri, namaz bezleri yapılmıştır." (Koçu 1969: 98).

²⁹ Çiçek çeşitleri ve yaprakları, Lale çiçeği, hurma ve servi ağacı desenleri; geyik, tavus kuşu, kumru, serçe gibi hayvan motifleri (Kaya 1990: 55) ile çok çeşitli çiçeklerle donanmış hayat ağacı motifleri (Onur 2004: 439) yazmalarda kullanılan motifler arasında zikredilirken güneş deseni yahut güneşle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak en çok kullanılan renkler arasında birinci sırada sarı rengin olması (Kaya 1990: 56) "şemsî" ifadesinin desenden ziyade tülbendin rengiyle de alakalı olabileceğini düşündürmektedir.

7. bâzû-bend³⁰:

Düşdi sandum âb-ı cârî üzre ‘aks-i âfitâb
Bakıcak kolundağı altunlu bâzû-bendüne

Taşlıcalı Yahya, G.392/4 (Çavuşoğlu, 522)

8. düğme³¹:

Doğdu hurşîdi yine subh-ı bahâr-ı hüsnün
Düğme-i zer degil ol gerden-i kâfur üzre

Nedim, G.132/3 (Gölpınarlı,340)

9. gümüş leğen:

Yumaga la'lün-içün çeşme-i hayvândan elüm
Yaraşur ay u güneş olsa gümüşden legenüm

Prizrenli Şem'i, G.116/7 (Karavelioğlu, 97)

10. sağar:

Şafak mey mihr ü meh sağar habâbıdır anun encüm
Elimde mest-i aşkem iki 'âlem bir ayagımdır

Hayâlî, G.59/4 (Tarlan,109)

11. su tası:

Yahyâ su koymağ için ayagina ol mehün
Güyâ ki tâs idindi felek mihr-i enverî

Yahya Bey, G.474/5 (Çavuşoğlu, 570)

12. süpürge:

Şûle-i mihri felek eyledi zerrîn-cârûb
Sen güzeller şehinün yollarını pâk eyler

Prizrenli Şem'i G.66/2 (Karavelioğlu, 73)

³⁰ “İçine çoğu kere hastalıklara, nazara karşı duaların, temennilerin, hatta alaylı sözlerin yazıldığı kağıtların bir muşambaya veya balmumuna daldırılmış beze sarılıp korunduktan sonra umumiyetle bir gümüş mahfaza içine konularak pazuya bağlanan kol bağıdır.” (Deniz 1992: 175).

³¹ “Eski Türk giyim kuşamında düğme gördüğü işten başka esvâbın süsleri arasında yer alırdı. Tarihimizde servet ve kudreti temsil eden kimselerin altın tel ve ipek nakışlı en ağır, en kıymetli kumaşlardan kesilmiş esvablarındaki düğmeler, o esvabların maddi kıymetini yükselten elmaslardan, yakutlardan, zümrütlerden yapılmıştı ... Akik, firûze, yeşim gibi kıymetli taşlar ile mercan, altın ve gümüş de düğme olarak kullanılmıştır.” (Koçu, 1969: 98).

13. yastık:

Girde-bâlin itmege hurşîdi ar itsem revâ
Gördüm olmuş hâbda vakf-ı serüm zânû-yı dost

Fehim-i Kadim, G.25/5 (Üzgör, 338)

14. yatak:

Bu ne şehdür kim yatur hüsnün harîminde idüp
Mihri bâlin mâhı pister kâkül-i müşkîn-i dost

Revânî, G.32/5 (Avşar, 110)

Güzellerin bayram günlerinde bindiği dönme dolap ve sevgiliye hediye olarak verilen altın, elbisesinin motifleri, sofrasına konan kebab gibi maddi unsurların da rengi, biçimi, kıymeti itibariyle güneşe benzetildiğini müşahade etmekteyiz.

15. dönme dolap³²:

Döner hurşîd-i âlem tâbına gerdûn-ı gerdânun
Binüp dolaba her bir mâh-ı tâbânı Sitanbulun

Şeyhülislam Yahya, G.195/3 (Kavruk, 219)

16. eşrefî³³:

Aluben mihr eşrefisin ağzına pîr-i felek
Ey kamer-ruh müşterîdir vaslına zer gösterir

Hayâlî, G.116/4 (Tarlan, 129)

³² “Eski bayram yerlerinin fevkalade rağbet gören eğlencesinin de gayet büyük dönme dolap olduğu anlaşılıyor. Bayram yerinde atla dolaşan veya dönme dolaba binmiş olan mahbub civanlar şarında şairlerimizin güzel tasvirleri vardır.. *Mahfil Mecmuasında* Tahirül-Mevlevî şunları yazıyor: İstanbul’un Fatih, Sultanahmed, Kadirga ve Saray Meydanı gibi geniş sahaları eskiden bayram yeri ittihaz edilmişti. Oralara gelen çocuklar salıncaklarda sallanırlar, dönme dolaplarda yükselip alçalırlar, mihverî etrafında devreden atlı karacalarda dönerler, atla, merkeble hatta deve ile meydanda gezerler..” (Koçu 1961: 2312).

³³ Eşrefî: Memlûk sultanı el-Melikü’l-Eşref Baybars tarafından 1425 yılında düka ayarında basılan altın para. Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethinden sonra Mısır’da bastırıldığı “sultânî” paralara da halk eşrefî demiştir (Kuşoğlu 2006: 78)

17. elbise motifi:

Ey serâ-perden için tâk-mu'allâ atlas
Hil'at-i benden için mihr ü meh altınlı benek

Necâtî Beg, K.12/12 (Tarlan,54)

18. kebab:

Bezmün kebâbı olmag için idünür gıda
Her subh encüm erzenini mâkiyân-ı mihr

Mesîhî, G.79/2 (Mengi, 168)

D. Sevgilinin çevresindeki kişiler**1. anal/baba:**

Güneşin baba/erkek olarak karşımıza çıkması bize, genel olarak Türk toplumlarında ay ve güneşin cinsiyetinin değişken olduğunu düşündürmektedir. Zira Altaylar güneşi ana, ayı da baba olarak görürlerdi.³⁴

Güneşin anneye benzetilmesi güzelliği ve canlıları besleyici özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çocuk anne ve babasından aldığı özellikleri taşır, güzellik de bunlardan bir tanesidir. Güneşi sevgilinin annesine teşbih eden Fuzûlî, sevgilinin güzelliğinin annesinden kaynaklandığını söylerken çocukların aynı zamanda anne tarafından beslendiğine işaret eder. Nitekim güneş de ışıklarıyla tabiatı, bitkileri besler (Deniz 1992: 170).

Ey yüzü gül gönlegi gül-gûn u donı kırmızı
Âteşin kisvet geyüp odlara yandurdun bizi
Ay u gündür hüsn bahsinde cemâlün 'âcizi
Âdem oğlundan senün tek dogmaz ey kâfir kıızı
Guyyâ atan meh-i tâbândur anan âf-tâb

Fuzûlî, MH.1/3 (Akyüz, 291)

³⁴ Firdevsî'nin *Davetnâme* adlı astrolojiyle ilgili eserinde ise güneşin erkek olarak tasvir edildiğini görmekteyiz. Çevresinde güneş ışınlarını temsilen çizilmiş üçgenlerden oluşan bir başlık giymiş olan bu erkek figürünün vücudu simetrik çizilmiştir. İki yanında başlarından tuttuğu iki aslan bulunan bu figürün bacakları insan bacağına benzemektedir ve ayak uçlarını birbirine değdirerek oturtmuştur (Sabuncu 2004: 295).

Nedim, sevgilinin güzelliğini överken onun babasının ve anasının ancak güneş ve ay olabileceğini, güzelliği ve parlaklığıyla bir bakışta güneşi, bir bakışta da ayı andırıldığını söyler.

Atan anan senin var ise mihr ü mâhtır cânâ
Ki bir bakışta mihre bir bakışta mâha benzersin

Nedim, Ş.10 (Gölpınarlı, 368)

Nedim'in aksine Nev'î sevgilinin güzelliğini ne annesinden ne de babasından aldığını, onun eşi benzeri görülmemiş parlak bir yıldız olduğunu ve bir daha böyle bir güzelin doğmayacağını mübalağa sanatının güzel bir örneğiyle dile getirilmiştir.

Ger kamer mâder olsa şems peder
Togmaya bir senün gibi ahter

Nev'î, G.112/1 (Tulum, 296)

2. âşık³⁵:

Klasik şiirimizde sevgilinin daima etrafında olan şahıslardan biri âşıktır. Güneşin gökyüzünde olması, sabahtan akşama kararsız dolaşması çeşitli hayallerle âşığa benzetilir. Gökyüzündeki hareketi, yükselmesi, aşk deryasında gezen bir âvâre âşık olarak düşünülmesine vesile olur.

Yılduzu düşkün garib ü 'âşık-ı bî-çâreyin
Gün gibi deryâ-yı 'ışkında gezer âvâreyin

Taşlıcalı Yahya, MH.26/1-1 (Çavuşoğlu, 198)

Ayrıca sevgilinin mekânının göklere yükseltilmesiyle güneş, onun kapısında bekleyen âşık olarak vasıflandırılmıştır.

Şeh-i hâverle sultân-ı nücûm ey hüsrev-i hûbân
İki pür şevk 'âşıkdur kapunda subhgâh aşşam

Hayâlî, G.368/2 (Tarlan, 217)

3. dâye (dadı):

Işıklarıyla ve ısıyla bahar mevsiminde tabiatı canlandıran güneşin özelliklerinden biri de bitkileri büyütmesidir. Bu gerçekten hareketle güneş anneye, ışıkları süte, yeni yetişen bitkiler ise süt emen bebeklere

³⁵ Güneş-âşık ilgisi başka bir makale konusu olarak hazırlanmaktadır. Burada iki örnekle yetinilecektir.

benzetilir.³⁶ Benzer bir ilgi güneş dadı arasında kurulur. Dâye kelimesinin sözlükte “taya, sütnine, çocuğa bakan dadı” gibi anlamlarından hareketle güneş; sevgilinin/övülenin süt annesi olarak tasavvur edilir.

Ol nûr-ı İlâhî ki tufûliyyet içinde
Mihr imiş ana dâye meh imiş ana lâla

Karamanlı Nizâmî, K2/27 (İpekten, 82)

4. defçi (deffâf):

Zühre yıldızı³⁷, sevgilinin eğlence meclisinde onu müziğiyle ve raksıyla eğlendiren bir çengîye, güneş ise defçiye³⁸ benzer.

Meclis-i aşkunda çengî Zühre, deffâf âfitâb
N'eylesün raks itmesün mi zerre-i nâçizler

Bâkî, G.86/4 (Küçük,154)

5. dellâle:

Dellale, bir kadın ile erkek arasında aracılık eden kadınlara denir. Aşağıdaki beyitte güneş ve Zühre, sevgilinin güzelliğini alıcılara anlatan dellalelere benzetilirken sevgilinin güzellikte şöhretinin bütün âlemce bilindiği, bunu tekrar etmenin yersiz olduğu belirtilmiştir.

Afitâb u Zöhreye hüsnün meta'in etme arz
Ana âlem müşteri lâzım degül dellâleler

Hayâlî, G.101/4 (Tarlan, 124)

³⁶ *Leben-i mihr akıcağ bürc-i Hamelden hâke*

Tıfl-veş meyl eder a'lâya nebât-ı efsel

Bursalı Rahmî (Küçük 1988: 159).

³⁷“ Nâhid, Çobanyıldızı, Venüs, Sa'd-ı asgar (küçük kutluluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli ve sanatkâr olurlar. ...Feleğin sâzendesi olarak bilinir. Efsaneye göre İranlı çok şuh ve güzel bir kadın imiş. Hârut ve Mârut adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenip oraya çıkmıştır. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs işte budur. Gök ile gündüzün kızıdır. ...bu yıldıza bakmak gönlü ferahlatır ve ruha neşe doldurmuş. Divan şiirinde çok zaman şarkı, aşk, güzellik ve çalğı ile birlikte anılır.” (Pala 1990: 538).

³⁸ “...Haremde düğün minyatüründe ilkbahar çiçekleriyle dolu Hasbahçe izlenimini veren harem bahçesinde genç servi ağaçlarının arasında havuz kenarında gelin-damat ve hizmetliler yer alırlar. Kompozisyonun tam ortasına yerleştirilen içinde iki ördek yüzen selsebil tarzındaki havuzun sol tarafında tef, çeng, ud çalan kadınlar ve ellerinde zillerle oynamaya hazır iki genç kız; sağ tarafında koltuğa yan yana oturmuş çift ve onlara hizmet eden cariyeler yer alır (Gürtuna 1999: 15).

6. dilenci (gedâ):

Kimi beyitlerde güneş-köle ilgisinin yanı sıra güneş-gedâ benzetmesine de rastlanır. Sevgilinin kölesi gibi kapısından ayrılmayan bir başka varlık da dilencidir. Dilencilerin çaldıkları kapıdan bir şeyler umması gibi güneş de elinde altın renkli taşıyla sevgilinin mahallesinde gezinen, niyâz ile kapısını çalan, sevgilinin in'âmını ve ikramını arzu eden bir dilenci şekline girer (*Usûlî*, K2/29). Aşağıdaki beyitte “Şamdan gelmiş” ifadesiyle güneşin doğudan doğması, gecenin ardından ortaya çıkması ve dilencilerin genellikle doğu ülkelerinden gelmesi anlamları kastedilerek güçlü bir tevriye sanatı yapılmıştır.

Şamdan gelmiş yalın yüzlü ışk mahbûbudur
Tâs alıp kûyun gedâlar gibi seyr eyler güneş

Hayâlî, K.5/11 (*Tarlan*,32)

Osmanlı sarayında adeta bir okul gibi tasavvur edebileceğimiz haremde cariyelerin ciddi bir eğitimden geçtiğini Batılı oryantalistler nakleder. II. Mehmed döneminde Enderun'da iç oğlan olan Giovanni Angiolello, sultanın haremindeki kadınların eğitiminden söz ederken, en kıdemli kadınların yeni gelenlere konuşmayı, okumayı öğrettiklerini, onları şeriat konusunda eğittiklerini; ayrıca öğrenmeye yatkın olanlara dikiş dikmeyi, nakış işlemeyi, harp çalmayı ve şarkı söylemeyi öğrettiklerini, törenleri ve adetleri bellettiklerini anlatır. Sınırları belli bir ortam olan haremde kadınların aralarında yaptıkları sazlı oyunlu eğlenceler onların hayatında önemli rol oynardı. 1634 tarihli “Türk Hareminden Bir Sahne” adlı yağlıboya tablonun altındaki yazıda “seçkin Türk hanımlarının evlerinden çıkmaları ve yabancılarla tanışmaları âdet olmadığından onlar birbirlerini evlerine davet eder; dans, komedi ve benzeri eğlencelerle kendilerini oyarlarlar” demektedir (Germaner-İnankur 2002: 153-155). Başka bir oryantalist Olivier de benzer ifadelerle Osmanlı şehir hayatında kadının nadiren sokağa çıktığını başta saray haremde olmak üzere konak ve yalılarda kadınların iç ve dış hizmetlerini gören hizmetçileri, nedimeleri³⁹ olduğunu kaydeder. Kültürel hayatın bu cephesine de

³⁹ “Genç kadınların yüzleri peçeli de olsa sık sık sokakta görülmesi, iyi ve kibar bir hareket sayılmadığı gibi hoş da görülmez. Zira kadın, camiye gitmekten muaftır, evinde mükemmel bir hamamı, bütün hizmetlerini gördürebileceği esirleri, hizmetçileri ve nedimeleri daima etrafında ve emrine âmâdedir.” (Olivier 1977: 89-90).

dikkat eden divan şairi güneşi çeşitli vasıflarıyla sevgilinin çevresinde eğlence meclisindeki hizmetkârlarından sâkî, sazende, hânende ve rak-kaselere, saçını süslemek için kapısına gelen meşşata ya da âyinedâra, günlük işlerinde yanında bulunan hizmetçilere benzetir. Bunları da birkaç örnekle değerlendirmeye çalışalım.

7. köle (*kul, çâker, bende, cariye*):

Sevgilinin gündelik hayatında ona yardımcı olan hizmetçileri vardır. Sevgilinin âşığın nazarında yeri o kadar yüksek ve yücedir ki gökyüzünün padişahu güneş dahi ay yüzlü sevgiliye köledir (*Ahmet Paşa, G.5/1*). Gece ve gündüz dünyayı devreden ay ve güneş sevgilinin kapısından hiç ayrılmayan, orada nöbet tutan iki köledir. Güneşin çeşitli görünümüne göre bu kölelerin vasıfları dile getirilir.

Karanlık bir gecede gökyüzünde görünen dolunay beyaz, sarı ya da kırmızıya çalan parlak görünümüyle güneşle benzerlik arz eder. Şair bu gözlemden hareketle gökyüzünün iki müdavimi ay ve güneşi, sevgilinin/övülenin kapısında gece ve gündüz münavebeyle hizmet eden iki sarışın köleye;

Gice gündüz âsitânunda gelür hidmet eder
Mâh u hûrşid iki kullarun dururlar sarışın

Necâtî Beg, K.20/48 (Tarlan,78)

İpi yahut zinciri andıran ışıklarıyla güneşi boynu bağlı köleye;

Boynu baglu kul itdi hurşîdi
Ki şuâî durur resen derler

Çâkerî, G.16/4 (Aynur, 98)

Altın sarısı rengiyle altın üsküflü köleye⁴⁰;

⁴⁰ "...Bir başka ifadesinden de saray ve iç oğlanlarının dışarıdan gelenlerle görüşmek için Hasoda hizmetlilerinin "üsküfi", hazine ve kiler hizmetlilerinin de "çatma kumaştan takye" yi başlık olarak giydiklerini öğrenmekteyiz. (Şeker 1997: 163).

"Koru ağasının merasimde giydiği (düzbörk) beyaz keçe külahtır. Yeniçerilere mahsus olanın önünde kaşıklık vardır. Yeniçeriler yemek yedikten sonra kaşığı buraya korlardı. Enderunda giyilen üzeri sırma işlemeli ve altınlı börklere üsküf denirdi. Yeniçeri bölükbaşları arasında da maruf olan ve Bolavar muharebesi sonunda kullanılan uzun tüylü (Skota)dan galat olarak alınan üsküf isimleri bir fakat ayrı başlıklardı." (Cenkmen ts : 256).

Altun üsküflü kulun olsa n'ola mihr-i felek
Pâdişâh-ı âlem-ârâsın bugün ey âfitâb

Hilâlî/41-38 (PB-53^{bh})

Toprağa yansıyan ışıklarıyla sevgilinin eşiğine yüz süren köleye (*Usûlî, K2/44*) benzetir. Güneşin gökyüzünde yücelmesinin sebebi adeta toprak gibi sevgilinin kapısında kul olmasındandır (*Şeyhülislam Yahyâ, K3/21*).

Saray yahut konaklarda hizmetçilerin vazifelerinden biri de hanımın/beyin elini yüzünü, ayağını yıkarken ibrik, leğen, havlu gibi malzemeleri hazır bulundurmak ve yıkama işlemine yardımcı olmaktır. Ev sahibinin bu tür özel hizmetini görmek hizmetliler arasında bir iftihar vesilesi dahi olabilir. Zira evin hanımının/beyinin özel hizmetinde bulunmak herkese nasip olmaz. Aşağıdaki beyitte güneş, elinde altın tas ile sevgilinin ayağına su dökmeye bile layık olmayan bir hizmetçiye benzetilmiştir. Aynı şekilde hilal şeklen parmağa benzese de sevgilinin kınalı bir parmağı kadar kıymeti yoktur.

Şafakda mâh-ı nev hınnâlu bir parmagina degmez
Güneş zer tas ile su koymaga ayaguna degmez

Emrî, G.211/1 (Saraç,118)

8. meşşata/âyinedâr:

Osmanlı toplumunda süslenme arzusuna hizmet eden, özellikle saç düzenlemesi ve yüz yazısı konusunda fevkalade estetik maharetleri olan kadınlar vardı. Bunlara meşşata ya da başlıkçı adı verilirdi. Önceleri İslam kadınları meşşatalık yaparken daha sonraları Rum hanımlar bunu gayri resmî bir meslek olarak devam ettirmişlerdir. Ekseriya sosyeteye hizmet veren meşşatalar yalılarının, konakların ve hamamların gediklisi idiler. Meşşataların yanında ona yardımcı olan, ayna tutan halayıklara-müstakbel meşşatalara-âyinedâr adı verilirdi.⁴¹ Aşağıdaki beyitlerde

⁴¹ "Başlıkçılar düğün evlerine yükte hafif bahada ağır bir mücevher çekmecesini giderlerdi. Başlıkçılık tehlikeli iş ve şöhret olmuştur. Süleymaniyyede bir konakta oturan ve elmaslarının çokluğundan ötürü "yarım İstanbul" lakabı ile anılan Başlıkçı Cevriye Hanım, 1839'da zenci bir halayığı ile (âyinedâr) beraber mücevherleri yüzünden öldürülmüştü. ...Ayinedâr...süsleme, çeki düzen verme ve tıraş işinde ayna tutan kimselere verilen isimdir. Ekseriyetle Hindulara, yani kölelere düşen bir vazife olarak görülür. Demek ki meşşatanın bir yamağı da vardır. Meşşata eski toplumumuzda süslenme arzusuna hizmet eden, özellikle saç düzenlemesi ve yüz

toplumdaki bu kültür hatırlatılarak her sabah sevgilinin kapısına gelen ve sevgilinin yüzünün güzelliğini ortaya çıkaran güneş, onu süslemek için konağın kapısına gelmiş meşşataya ve onun yardımcısı âyinedâra benzetilir. Güneş meşşata olduğunda sarı renkli ışıkları da meşşatanın elzem malzemelerinden biri olan tarak olur.

Meşşâtavâr âyinesine cilâ virüp
Aldı eline şâne-i zerrîn âfitâb

Revânî K.1/13 (Avşar,25)

Eline âyine almış güneş gelür her subh
Kapu kapu gezen âyinedâra benzettüm

Çâkeri, G.84/3 (Aynur,172)

9. rakkâse:

Sabahtan akşama doğudan batıya hareket eden güneş bu dönüş hareketiyle âdetâ rakkaseyi andırır. Onun görevlerinden biri de sevgilinin eğlence meclisinde rakkaslıktır. Zühre bu mecliste her gün çeng çalarak güneşe raks yaptırır.

“Bezm, peymâne, sâkî, çeng, oynamak” kelimeleriyle güzel bir tenasübün kurulduğu beyit şöyledir:

Sâkiyâ peymâne sun kim şevkine şeh bezminin
Zöhre her gün çeng ile hurşîd-i tâbân oynatur

Ahmet Paşa G.38/4 (Tarlan, 137)

Aşağıdaki beyitte ise rakkase güneşin özellikleri tavsif edilir. Işıkları sarı saça, kendisi de parlak bir yüze teşbih edilen güneş sevgilinin meclisindeki sarı saçlı melek yüzlü rakkaseyi andırır.

İy şeh-i meh-ru gelüp bezmüne yer yer yanmaga
Bir saru saçlu melek yüzlü güzeldür âfitâb

Tarîkî/41-30 (PB 53^a)

yazısı konusunda fevkalade estetik maharetleri olan tecrübe sahibi bir kadındır. Önceleri daha ziyade kocasıyla iyi geçinen ve başından tek nikah geçmiş bir islam kadını iken bilahare baş yapmak bir meslek hâline gelince gayri müslim kadınlara ve hassaten Rum hanımlara inhisar etmiştir. Bunu gayri resmi meslek hâlinde devam ettiren hanımlar, ekseriya sosyeteye hizmet vermişler ve konakların, yalıların gedikli olmuşlardır. Daimi adresleri ünlü hamamlar iken hamamlara ün katan meşşatalar da çıkmıştır...o çalışırken müstakbel meşşata olan beyaz tenli yamağı yahut siyâhî halayığı karşısında ayna tutar (Pala 2004: 394-410).

10. sâkî:

İshak Çelebi'de felekler sevgilinin eğlence meclisi, güneş de elinde altın kasesiyle felek meclisinde bin işve ile salınan sâkîdir.

Bu bezm-gâh-ı felekde hezâr işve ile
Elüne ger suna hurşîd kâse-i zerrîn

Üsküblü İshak Çelebi, MG.3/9 (Çavuşoğlu,71)

11. türbedâr:

Mezar üzerine türbe, eyvan veya kubbe yapılması; mezara türbedâr tayin edilmesi geleneğine de işaret edilen aşağıdaki beyitte güneş ve ay gece gündüz sevgilinin mezarında hizmet eyleyen iki türbedâr gibi vafedilmiştir.

Gündüz birisi hizmetin eyler gice biri
Mihir ile mâh meşhedine oldı türbedâr

Nevî, TB.4/48 (Tulum,187)⁴²

E. Sevgiliye öykünen güneş:

Bu kısma kadar incelediğimiz beyitlerde sevgilinin ya da sevgiliye ait unsurların güneşe teşbihini ele aldık. Yaptığımız incelemede dikkatimizi çeken hususlardan biri de divan şairi emsalsiz güzelliğiyle sevgiliyi överken güneşi de bu güzelliği kıskanan yahut ona benzemeye çalışan biri olarak hayal eder. Bir başkasına benzeme tutumu sonucu örnek alınan kişinin giyim kuşam tarzı, beden dili taklit edilebilir. Güneş de sevgilinin emsalsiz güzelliğine öykünür bu öykünme zaman zaman kıskançlık hududlarına varır. O güzeller şahına benzemeye çalışan güneş kâh altunlu külâh takıp kâh altunlu şîb⁴³ giyinerek meydana çıkar.

Ol şeh-i hûbâna öykinmek diler her gün güneş
Geh geyer altunlu külâh geh geyer altunlu şîb

Revânî, G.22/4 (Avşar,107)

Güneş özellikle sevgilinin yüz güzelliğine öykünür hatta ben daha güzelim diye gururlanır. Ancak bu gururun onu zevale düşüreceğini

⁴² Beyitin alındığı kaynak: (Yeniterzi 1999: 115-139).

⁴³ Eskiden giyim eşyası, yastık örtüsü yapımında kullanılan ince gümüş teller ve ipek iplikle dokunan bir tür değerli kumaş; şip.

hesap edemez (*Ahmedî, G.153/2*). Bu zevâl iki şekilde gerçekleşir birincisi akşam olduğu vakit güneş kaybolur (*Mesîhî, G.142/4*), ikincisi güneş tutulması yoluyla ayın ardına gizlenir. Çâkerî, sevgilinin yüzüne ve alnuna ay ile güneşin benzetilemeyeceğini zira onların husûf ile kaybolduklarını şöyle belirtir:

Ay u gün nice diyem benzer yüzünle alnuna
K'anlarun her birine irer husûf ile zevâl

Çâkerî, G.74/2 (Aynur,162)

Güneş-sevgili güzelliğinin karşılaştırılmasına dayanan bu kurguda güneşin ışığının bütün âleme yayılmasının sebebi çok güçlü bir güzellikten –sevgiliden – ışığını almasıdır. Sevgilinin güneşin kendisi olması hâlinde güneş de sevgiliden aldığı ışıkla dünyayı aydınlatan bir kandil (*Zuhûrî /41-48, PB54^{bh}*), haşre kadar yanacak olan bir çıradır. Haşre dek sönmemesinin sebebi yine ışığını aldığı kaynağın-sevgilinin güzelliğinin-gücüdür (*Vahyî Efendi/41-49, PB 54^{bh}*). Sevgilinin güzelliği nurdan sonsuz bir derya; güneş, ay ve Zühre ise bu deryanın üç damlasından ibarettir (*Zâtî, G.64/2*). Sevgilinin cihanı yakan güzelliği yanında hiç kimse değil ayı, güneşi bile bir zerre mukabilinde saymaz (*Bâkî,G.288/2*). Sevgili yüzünden örtüsünü kaldırıncaya onun can yakan gözleri, kaşları, yanakları, vs. görünür. Onun cihanı aydınlatan bu güzelliği karşısında güneş, ışığını ovalara kırlara düşürür.

Sen yüzünden âlemi rûşen kılup saldun nikâb
Yazıya salsun bugünden böyle nûrın âf-tâb

Fuzûlî, G.27/1 (Akyüz,143)

Sevgilinin güzelliğinden murad evvela onun gözleri ve kaşlarıdır. Onlar da güneşte bulunmadığına göre güneş güzellik davasında bulunup sevgiliyle karşılaşmamalı, yüz yüze gelmemelidir (*Necâtî,G.137/2*). O, sevgilinin güzellik denizinin ancak bir katresi olabilir (*Ahmet Paşa, G.22/2*). Güzellik meydanında sevgiliyle boy ölçüşmek haddine bile değildir (*Bâkî,G.439/4*). Sevgili güzellik tacını takındığından beri güneş, altından külâhını kızgınlıkla yerlere çalacak (*Ahmet Paşa, G.170/2*), sevgiliyle yüz yüze geldiğinde onun yüzünün güzelliği karşısında güneş kendi güzelliğinden utanacak ışınlarını parmak yaparak elleriyle yüzünü kapatacaktır.

Şa'şa'a sanma hicâb idüp ruh-ı dildârdan
Rûyına barmakların tutar Emînî âfitâb

Eminzâde Emînî, 41-56 (PB-55^{ah})

Sevgiliye benzemeye çalıştığı için hayretinden duvardaki nakışlar gibi donup kalacak (*Behiştî, G.41/3*) yahut akşam olmadan zevale erecektir (*Emrî, G.297/2*). Batan güneşin akşamları kaybolmasının sebeplerinden biri de sevgilinin cemalinin güzelliği karşısında utancından yere geçmesidir (*Karamanlı Nizâmî, G.32/3*). Ahmet Paşa da sevgilinin güneşten daha aydınlık olan yüzü bütün geceyi aydınlattığı için akşamları güneşin hayâsından kaybolduğunu belirtir. Burada utanan kişinin mahcubiyetinden dolayı pek göze görünmemeye çalışması da ince bir şekilde ifade edilmektedir

Söyle âlem-tâb olur ruhsâr-ı cânân her gece
Kim hayâdan gizlenür hurşid-i rahşân her gece

Ahmet Paşa, G.257/1 (*Tarlan, 242*)

Her sabah doğan güneş sevgiliyle güzellik yarışına girip elinde kılıcıyla meydana çıkan bir kişidir. Ancak bu güzellik davasında her akşam mağlup olup meydana titreyerek kaçan yine odur (*Karamanlı Nizâmî, G.26/5*). “geldikçe” fiiliyle sürekli, tekrar tekrar gelişin anlatıldığı beyitte her sabah yeniden doğan güneş güzellik davasında güreşe doymayan pehlivan gibi tasavvur edilir.

Davi-i hüsn eyleyip meydanına geldikçe mihr
Hüsn-i âlem-gîrin ey meh-rû düşürdü anı pest

Hayâlî, G.33/3 (*Tarlan,100*)

Bilek güreşinin mazmun olarak alındığı aşağıdaki beyitte ise şair, güzelliğinin şöhreti dünyaya yayılmış olan sevgiliyle yarışan güneşi bilek güreşinde mağlup olup elinin arkası yere gelen taraf gibi hayal eder.

Gördi dünyâya sığışmaz hüsn ile ol mehlikâ
Kodu iy Yahyâ el arkasını yere âfitâb

Yahya Bey, G.24/7 (*Çavuşoğlu, 296*)

Sevgiliye benzemediği için hasedinden tir tir titreyen güneş (*Ahmedî, G.125/6*) artık bu davadan vazgeçmeli, olmayacak bir şey için halkın başını boş yere ağrıtmamalıdır (*Revânî, G.17/2*). Hüsn-i ta'lil yoluyla

sıcaktan buharlaşıp yükselen çiğ tanelerinin gökyüzüne çocuklar tarafından fırlatılan çakıl taşları gibi düşünüldüğü aşağıdaki beyitte eğer güneş güzellik davasında inadına devam ederse gözdağı vermek için güller tarafından şebnemlerle taşta tutulacağı belirtilmiştir.

Germ olup benzetdüğü çün kendüyi ruhsârına
Âfitâba jâlelerden oldu seng-endâz gül

Hayâlî, G.307/4 (Tarlan, 195)

Cihan, güzellerin satıldığı bir pazar yeri olarak düşünüldüğünde sabahtan akşama kadar dünyayı dolanan güneş de bu pazarı dolaşan kızgın müşteriye benzetilir. “kızgın” kelimesinin tevriyeli olarak kullanıldığı bu beyitte hem güneşin harareti, yakıcılığı hem de istediğini satın almak için pazarda açık artırma usûlüyle alışverişi hararetlendiren müşteriler kastedilmektedir.

Hüsni bâzârın tolanur her seher ahşama dek
Benzer ol meh-rûya kızgın müşterîdür âiftâb

Süvârî, 41-105 (PB-59^a)

Bir başka beyitte ise güzellik davasında bulunan güneş güzellik pazarına kendisi çıkar. Ancak bütün yakıcı güzelliğine rağmen kimse onunla ilgilenmez, pazara onu görmeye gelmez; çünkü herkes, bütün cihan ay yüzlü sevgiliye taliptir. Beyitte öğlenin kızgın sıcağında dışarıya çıkmanın pek tercih edilmemesi bu sebeple alışverişin yahut diğer işlerin yavaşlaması “germ olma kim bâzâr yok” ifadesiyle cinaslı olarak dile getirilmiştir.

Çün cihân ol meh-likâya müşterîdir ey güneş
Satamazsın hüsnünü germ olma kim bâzâr yok

Ahmet Paşa, G.144/7 (Tarlan, 188)

Sonuç olarak;

Bakmakla görmek arasındaki farkı bilen sanatkar anlayışı ve titizliğiyle çevreyi gözlemleyen divan şairi, toplumun bütün değerlerini, Osmanlı'nın edebî ve kültürel estetiği içinde şiirinde ustaca yorumlamıştır. Eşyanın ve mekânın yeniden yorumlanmasının bir sonucu olarak; bütün canlıların yaşam kaynağı olan güneş, kıymetine oranla divan şiirinin mecazlar atmosferinde yerini almış, hemen her şair tarafından kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde güneş sevgilinin bir benzetileni olarak en çok

ilgi kurulan kozmik unsurdur. Bunda ışığıyla, ısıyla hayatın devamı için vazgeçilmez oluşunun etkisi büyüktür.

Kültürümüzün etkisiyle sevginin güneşe teşbihinde güneş; güzelliğin, gücün, hükümdarlığın, adaletin sembolü olarak bilinmekte ve beyitlerde daha çok bu yönüyle ele alınmaktadır. Sevginin güneşe teşbihinde iki ana ilgi öne çıkmaktadır:

Birincisi güneş-hükümdar ilgisidir. Sevgili, âşığın/şairin gönlünün hükümdarı güneş de feleklerin hükümdarı, yıldızların komutanıdır. Diğeri güneş- yüz ilgisidir. Sevgili güneş gibi yüzüyle hayat verir, yakıcılığıyla da can alır.

Güneşle ilgili mecazların çeşitliliği, şairlerin gerçek bilgiyle ördükleri hayal dünyasının da zenginliğini gösterir. Divan şairi gökyüzü ve meteoroloji bilgisini, kozmik aleme duyarlılığını, dini literatüre hakimiyetini şairlik gücüyle sanatına yansıtmıştır. Beyitlerde dikkatimizi çeken eşref saati, işrak vakti, kıyamet güneşi gibi zamanla ilgili tasavvurlardan güneşle ilgili bilgi ve inanışlara ulaşmak mümkündür.

Beyitlerdeki anlam zenginliği ve derinliği Klasik Türk şiirinin kısır döngü içinde daima aynı hayaller zinciriyle örülmediğinin bir göstergesidir. Sadece sevgili-güneş benzetmeleri üzerine yapılan bu araştırmayı daha da genişleterek Klasik Türk şiirinin en meşhur tipi sevginin güzelliği, güzelliğinin bir parçası (yüzü, yanakları, gözleri, alnı), sevginin etrafındaki kişiler ve sevginin kullandığı eşyalar ile güneşin biçimi, renkleri, doğuşu, yükselişi, kayboluşu arasında kurulan tasavvurların zenginliği üzerine daha çok şey söylemek elbette mümkündür.

Yapılan bu çalışmada Klasik Türk şiirinde güneşle ilgili benzetmelerin çokluğu ve çeşitliliği bütün malzemenin münferit bir eser içinde toplanacak kadar zengin olduğunu da göstermiştir.

Kaynakça

- Açıl, Berat (2008), "Divan Şiirinde Güneş İmgisinin Mahşer Güneşine Evrilmesi", *Kritik*, I, 116-140.
- Akdoğan, Yaşar, http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/235225__Ahmedidivaniyasar_akdogan.pdf (23.01.2009)
- Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur (1990), *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.

- Avşar,Ziya,http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/235223__RevaniDivaniZiyaAvsar.pdf (23.01.2009)
- Ayan, Hüseyin (1990), *Nesîmî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Aydemir, Yaşar (2000), *Behiştî Divânı*, Ankara: MEB Yay.
- Aynur, Hatice (1999), *15. yy. Şairi Çâkerî ve Divanı : inceleme-tenkitli metin*, İstanbul:(yy)
- Bayat, Fuzulî (2007),*Türk Mitolojik Sistemi*, I, İstanbul: Ötüken Yay.
- Cenkmen, Emin (ts), *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, Türkiye Yayınevi.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1971), *Necâtî Bey Divanının Tahlili*, İstanbul: MEB Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1977), *Yahya Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1979), *Amrî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmet ve M. Ali Tanyeri (1977), *Hayretî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmet ve M. Ali Tanyeri (1990), *Üsküplü İshak Çelebi Divanı*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yay.
- Çelebioğlu, Âmil (1991), “Ay / Kültür ve Edebiyat”, *DİA*, IV, 182-191.
- Çelebioğlu, Âmil (1988),“Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerine Bazı Düşünceler”, *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII, 199-210.
- Çorak, Reyhan (2002), *Klasik Edebiyatta Sevgilide Göz, Kirpik ve Kaş Üzerine Benzetmeler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-kavramlar-sozlu-gu-92.aspx> (10.03.2009)
- Deniz, Sebahat (1992), *16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Deniz, Sebahat (2005), *Tecellî ve Divanı*, İstanbul: Veli Yay.
- Doğan,MuhammedNur,http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/235220__avnfatihdivanimuhammednurdogan.pdf (23.01.2009)
- Erzurumlu İbrahim Hakki (1983), *Marifetnâme*, Hzl. M. Faruk Noyan, İstanbul.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1987), *Anadolu İnançları*, İstanbul: Geçit Kitabevi.

- Eyüpoğlu, E. Kemal (1975), *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler II*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Germaner, Semra ve Zeynep İnankur (2002), *Oryantalistlerin İstanbulu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1951), *Nedim Divanı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güler, Zülfi (2004), "Şeyh Gâlib Divanında Ayna Sembolü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV, S.1,103-121.
- Gülhan, Abdülkerim (2005), "Güneş Redifli Kasideler ve Övgülerinde Hükümdar Tiplemeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI, , 297-328.
- Gündoğdu, Betül (2002), *Peroâne Beg Nazire Mecmuâsı(30^a-67^b)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Gürtuna, Sevgi (1999), *Osmanlı Kadın Giysisi*, Ankara: Kültür Bak.Yay.
- Güven, Hikmet Feridun (1988), *Hayretî Divanında Kozmik Âlem ve Zaman*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpekten, Haluk (1974), *Karamanlı Nizâmî*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- İsen, Mustafa (1990), *Usûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- İz, Fahir (1999), "Divan Şiiri", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Hzl. Mehmet Kalpaklı, 112-133, İstanbul: YKY Yay.
- Kalkışım, Muhsin (1994), *Şeyh Galib Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kaplan, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Karacan, Turgut (1991), *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- Karavelioğlu, Murat Ali, *Onaltıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'i'nin Divanının İncelenmesi ve Edisyon Kritiği* (http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/235222__prizrenlisemi.pdf) (23.01.2009)
- Kavruk, Hasan (2001), *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Ankara: MEB Yay.
- Kaya, Reyhan (1990), "Yazmacılık Sanatında İstanbul Ekolü", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III, 54-58.
- Koçu, Reşat Ekrem (1961), "Bayram Yerleri" *İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
- Koçu, Reşat Ekrem (1969), *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yay.

- Kurnaz, Cemal (1996a), "Güneş (Edebiyat)", *DİA*, XIV, 294-296.
- Kurnaz, Cemal (1996b), *Hayâlî Beg Divanının Tahlili*, İstanbul: MEB Yay.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki (2006), *Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Küçük, Sabahattin(1988), "Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme", *Mehmet Kaplan İçin*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Küçük, Sabahattin (1994), *Bâkî Divanı*, Ankara: TDK Yay.
- Mengi, Mine (1995), *Mesîhî Divânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Olivier,Guillaume Antoine (1977), *Türkiye Seyahatnâmesi: 1790 yıllarında Türkiye ve İstanbul*, İstanbul: Ayyıldız Matbaası.
- Onan, Necmettin Halil (1991), *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, İstanbul: MEB Yay.
- Onay, Ahmet Talat (2007), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Hzl. Cemal Kurnaz, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Onur, Ozanay (2004), "Üsküdar'da Yazmacılık" II. *Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, II, 436-443.
- Ögel, Bahaddin (1995), *Türk Mitolojisi II*, Ankara: TTK Yay.
- Özkan, Senail (2006), *Mevlânâ ve Goethe*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Özyıldırım, Ali Emre (1999), *Hamdullah Hamdi ve Divânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Ankara: MEB Yay.
- Pala, İskender (1990), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay.
- Pala, İskender (2004), "Meşşata" *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, İstanbul: Kapı Yay., 394-410.
- Sabuncu, Zeynep (2004), "Eski Türk Edebiyatında Güneş Motifi Üzerine Bir İnceleme", *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)*, Harvard University, Volume 28/1, 289-299.
- Saraç, M.A. Yekta (2002), *Emrî Divanı*, İstanbul: Eren Yay.
- Saraç, M.A. Yekta (2006), *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul: Gökkuşbuğ Yay.
- Sefercioğlu, Nejat (1990), *Nev'î Divanının Tahlili*, Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Şahhüseynoğlu, Nedim (2000), *Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri*, Ankara: İtalik Yay.
- Şahin, Yüksel (2002), "Anadolu Kadın Başlıkları" *Türkler*, Editörler: Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, XVIII, 363-376.

- Şeker, Mehmet (1997), *Gelibolulu Mustafa 'Âli ve Mevâ'idü'n-Nefâis fî Kavâ'idü'l-Mecâlis*, Ankara: TTK.
- Şentürk, Ahmet Atilla (1995), *Necâti Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2002), *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi
- Tarlan, Ali Nihad (1948), *Şiir Mecmuâlarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri (Ulvî-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Katibî)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Seri:1, Fasikül:3, 1-30.
- Tarlan, Ali Nihad (1963), *Necati Beg Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, Ali Nihad (1968), *Zâtî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Tarlan, Ali Nihad (1992), *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Tarlan, Ali Nihad (1992), *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Tekin, Gönül A. (2004), "Yakın Doğu Mitolojisinde Kartal ve Güneş", *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)* Günay Kut Armağanı, Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Volume: 28 / II, 85-111.
- Tekin, Gönül A. (2006), "Anka ve Güneş", *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)* Orhan Okay Armağanı, Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Volume: 30 / III, 209-236.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1980), *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Tökel, Dursun Ali(2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yay.
- Tulum, Mertol ve M. Ali Tanyeri (1977), *Nev'i Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Üzgör, Tahir (1991), *Fehm-i Kadîm*, Ankara: Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yeniterzi, Emine (1999), "Divan Şiirinde Ölümüne Dair Bazı Hususlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V, 115-139.
- Zülfe, Ömer (2005), "Üsküf" Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, XII, 167-190.